

Petr VOREL

Politická komunikace české stavovské opozice roku 1547 (Regionální aspekt a role „Přátelského snešení“ ve stavovském odboji)

Abstract: Political Communication of the Bohemian Estates Opposition in 1547 (The regional aspect and the role of the “Friendly Resolution” in the revolt of the Estates)

The author considers the possibilities of the communication within the noble class of the Bohemian society at the time of the revolt of the Estates in 1547. He defines three basic communication layers: 1) informal meetings in the residences of eminent magnates (replacing the banned regional assemblies) passed off as the participation in the usual social events of that time; 2) communication by means of the network of couriers delivering the declarations of the Estates, in a written or printed form, to the Bohemian regions; 3) talks of an assembly character, in which resolutions of wider (countrywide) efficiency were adopted. In this context, the author gives an idea of the meaning of the text called “Friendly Resolution” which he primarily regards as the opposition programme of the Estates approved by the assembly talks, unauthorized by the king, in March 1547. He also recapitulates the development of the interpretation of the term “Friendly Resolution” in earlier interpretations.

Key words: Bohemia – revolt of the Estates – 1546–1547 – the Schmalkaldic War – political communication – regional aspects – political programme of the Estates – king Ferdinand I

Z prostředí české stavovské monarchie první poloviny 16. století¹ máme k dispozici jen malý počet písemností, které lze považovat za doklad nějaké formy politické komunikace,² probíhající mimo sněmovní jednání. Důvodem je jednak skutečnost, že sestavení textu, formovaného do podoby nějakého politického názoru či programu, mířícího proti zájmu panovníka či kritizujícího jeho aktivity, představovalo

1 Tato studie vznikla v rámci řešení projektu GA ČR, IKP GA P405/12/1000.

2 Problematice politické komunikace v prostředí české stavovské společnosti předbělohorské doby se v nedávné době podrobně věnoval Zdeněk VYBÍRAL, *Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku*, České Budějovice 2005. Tato práce je kvalitní analýzou systému politické komunikace, jak se vyvinul především v druhé polovině 16. a na počátku 17. století. Staršímu období věnoval autor pozornost hlavně formou dílčích případových analýz a tento zpětný pohled shrnul v kapitole, nazvané „Archeologie“ *politické komunikace: další perspektivy bádání* (s. 299–311).

pro autora či signatáře velké nebezpečí, jednak existovaly tradiční formy přímé politické komunikace verbální. Proto se s texty, které bychom mohli označit za přípravu nějakého společného stavovského opozičního programu, setkáváme před polovinou 16. století jen v dobách vyhrocené krizové situace, kdy bylo postavení panovníka nejisté a dalo se očekávat, že brzy dojde k mocenskému přeskupení, prováděnému i novou stratifikací vlivových struktur, a kdy z důvodu časové tísně musely být verbální formy politické komunikace nouzově nahrazeny psaným či tištěným slovem.

V podobně neobvyklé situaci se česká stavovská obec ocitla v letech 1546–1547, neboť byla nucena reagovat na dramatický průběh válečného zápasu císaře Karla V. s protestantskou opozicí v sousední římsko-německé říši.³ Tento vojenský konflikt nevznikl v Čechách a zpočátku se naší země ani nijak přímo netýkal, nicméně už koncem roku 1546 muselo být všem zainteresovaným zřejmé, že výsledek zápasu Habsburků s opozicí v říši podstatně ovlivní i mocenskou situaci v Čechách.

Česká stavovská obec se tak během poměrně krátké doby neočekávaně ocitla pod silným tlakem. Obě válčící strany v nějaké podobě počítaly s podporou z české strany a přímé vtažení českého ekonomického potenciálu, který nebyl válkou v říši až do jara 1547 nějak výrazně dotčen, mohl onen konflikt podstatným způsobem ovlivnit. Intenzivní jednání v této věci probíhala během tzv. šmalkaldské války na více či méně otevřené úrovni s oběma stranami politicky rozpolcené říše.

V Čechách obecně převládaly sympatie k luteránské opozici v říši (se kterou pojila náboženská blízkost novoutrakvisty a Jednotu bratrskou), ale v soudobém kontextu bylo naprosto nereálné si představovat, že by se česká stavovská obec mohla rozhodnout do konfliktu v říši vojensky přímo vstoupit na straně Šmalkaldského spolku. Tuto naději u saského dvora podporovali jen někteří aktivní jedinci, kteří s očekávanou porážkou Habsburků spojili svůj osud. Obecně však panovala v Čechách zásadní neochota vměšovat se jakkoli do opakovaných a poměrně častých vojenských konfliktů v říši; tím spíš za situace, kdy v roce 1546 i významná část protestantských říšských stavů stála na straně habsburské.

Česká politická reprezentace se proto bránila vtažení své země do nebezpečného válečného konfliktu, a to tak dlouho, jak jen to bylo možné. Tento postoj do značné míry

3 V širším historickém kontextu viz především Josef JANÁČEK, *České dějiny: Doba předbělohorská 1526–1547, kniha I, díl II*, Praha 1984, s. 299–335 a Winfried EBERHARD, *Monarchie und Widerstand (Zur ständischen Oppositionsbildung im Herrschaftssystem Ferdinands I. in Böhmen)*, München 1985, s. 399–501. Tématu stavovského odboje roku 1547 byla naposledy věnována detailní pozornost v souvislosti s vědeckou konferencí, konanou u příležitosti 450. výročí oné události, viz Petr VOREL (red.), *Stavovský odboj roku 1547 – První krize habsburské monarchie (Sborník příspěvků z vědecké konference konané v Pardubicích 29. – 30. 9. 1997)*, Pardubice – Praha 1999; nejnověji viz též Petr VOREL, *Velké dějiny země Koruny české: Svazek VII. 1526–1618*, Praha 2005, s. 195–204.

také reagoval na soudobou propagandu, která konflikt císaře a jeho spojenců se Šmalkaldským spolkem v letech 1546–1547 provázela. V českém šlechtickém prostředí neměla příliš velký ohlas náboženská agitace, vedená jak ze strany papežské (papež Pavel III. jako původní významný císařův spojenec deklaroval účast papežského vojska a finanční podporu císaře jako tažení, jehož cílem je zničit „luteránské heretiky“), tak ze strany Šmalkaldského spolku a jeho vůdce Jana Fridricha Saského (který interpretoval válku s císařem jako obranu ohrožené luteránské reformace). Císař Karel V. naproti tomu důsledně trval na tom, že jeho tažení proti Šmalkaldskému spolku má pouze politický charakter a jeho smyslem je obnovit vnitřní jednotu říše, která objektivně vzato skutečně byla rozsáhlými aktivitami Šmalkaldského spolku od poloviny třicátých let vážně ohrožována. Dodnes tak německá historiografie čelí otázce, zda vůbec či do jaké míry byla šmalkaldská válka konfliktem náboženského charakteru.⁴

Pro předáky české politické scény byla ještě v průběhu pozdního léta roku 1546 císařova interpretace většinou akceptovatelná, neboť definovala celý konflikt jako vnitroříšskou politickou záležitost, která se českých zemí v zásadě netýká. Ani čeští vojenští velitelé z řad protestantů se tehdy nebránili aktivní účasti na císařově válečném tažení v Podunají v roce 1546. Z perspektivy českých „vojenských podnikatelů“ se jednalo jen o jednu z dalších příležitostí, jak zpeněžit vlastní vojenský potenciál, podobně jako v kterémkoli „mimočeském“ konfliktu první poloviny 16. století. Konfesijní hledisko nepředstavovalo *conditio sine qua non*; v císařském vojsku byla i mezi hlavními veliteli řada německých šlechticů luteránské víry.

Čeští stavovští předáci si za dané situace nepřáli konflikt se svým králem, ale zároveň nebyli ochotni vyhovět jeho naléhání na plnohodnotnou vojenskou pomoc ve válce v říši. I v tomto kontextu šlo z podstatné části o peníze, neboť v té podobě, v jaké byly vedeny války v 16. století, už představovaly rozhodující podmínku vojenského úspěchu dostatečné ekonomické zdroje, potřebné k financování žoldnéřských vojenských sborů.⁵ Pokud by měl král Ferdinand počátkem roku 1547 dost vlastních peněz na zaplacení vojska pro válku v říši, tak by v Čechách pravděpodobně žádný konflikt se stavovskou opozicí nevznikl. Ostatně válka v říši docela dobře živila řadu českých vojenských velitelů a specialistů v habsburských službách (bez ohledu na jejich konfesijní orientaci) už v průběhu roku 1546 a zvláště početná jednotka českých ženistů (tvořená z větší části

4 Gabriele HAUG-MORITZ, *Der Schmalkaldische Krieg (1546/47) – ein kaiserlicher Religionskrieg?*, in: Franz Brendle – Anton Schindling (Hgg.), *Religionskriege im Alten Reich und in Alteuropa*, Münster 2006, s. 93–106.

5 Thomas MENZEL, *Der Fürst als Feldherr (Militärische Handeln und Selbstdarstellung zwischen 1470 und 1550)*, Berlin 2003, s. 557–561; David PARROTT, *The Bussiness of War (Military Enterprose and Military revolution in Early Modern Europe)*, Cambridge 2012, s. 27–70.

specialisty s rybníkářskou zkušeností) si připisovala velké úspěchy při obléhacích manévrech v Podunají.⁶

Problém vznikl až tehdy, když král Ferdinand požadoval od českých stavů v souvislosti s válkou v říši jejich přímý (nevratný) finanční podíl na financování „jeho“ války, spočívající buď v hotových penězích, nebo ve vyslání vojska zemské hotovosti. V tom česká politická reprezentace spatřovala zásadní porušení svých svobod, neboť pokud by na králův požadavek přistoupili nyní, stal by se precedentem do budoucna.

Vždyť posledním případem, kdy český král požadoval na domácí stavovské obci účast na vojenském tažení do zahraničí „zadarmo“, měla být pomoc císaři Fridrichu III. při obraně Vídně roku 1462. Tehdy král Jiří argumentoval, že jako kurfiřt je vojenskou pomocí císaři povinen a chtěl, aby české vojsko táhlo do Dolních Rakous zdarma. Tato causa, byť byla od roku 1547 relativně časově vzdálená, je poměrně důležitá, neboť tehdy bylo vlastně poprvé od husitských dob v politické praxi použito k odmítnutí králova požadavku staré středověké pravidlo, které si domácí šlechta vymohla na svých králích již koncem doby přemyslovské: Vnitřní zdroje země mohou být mobilizovány k vojenským účelům jen pro obranu vlastního území, nikoli k tažení do ciziny.

Tato zásada nebyla projevem nějakého českého pacifismu doby pozdního středověku. Čeští páni a rytíři se svými panoši rádi táhli s králem dobývat cizí země nebo obhajovat zahraniční zájmy svého panovníka, ale král jim za to musel dobře zaplatit. I za vlády krále Jiřího si čeští stavovští předáci dobře uvědomovali, jak nebezpečné by pro ně do budoucna bylo, pokud by na panovníkův argument (tj. povinnost vojenské pomoci, vyplývající z lenního vztahu vůči císaři) přistoupili,⁷ i když tehdy nezpochybňovali samotnou skutečnost, že český stát je součástí říše a král Jiří přijal hodnost kurfiřta od císaře formou říšského léna. To se však týkalo osoby krále českého, nikoli Království českého jako země. Pokud tedy král český považoval za svou povinnost pomoci císaři (jakožto svému lennímu pánu) v jeho těžkých chvílích, měl si k tomu účelu obstarat finanční zdroje jinde a nezatěžovat tímto problémem svou zemi a její obyvatelstvo. Takto pak byla jednoznačně interpretována česká účast na vojenském tažení krále Vladislava II. k obraně Vídně proti Matyášovi Korvínovi roku 1477.⁸

6 „*Fossores Bohaemi*“ představovali zvláštní specializovanou jednotku tehdejšího vojska Karla V.; šlo o dva ženijní obléhací útvary o celkem 2500 mužích (1500 a 1000), kterým veleli Jiří Lorecký z Elkuše a Jan Osovský, viz Nicolao MAMERANO LUCEMBURGO, *Catalogvs Omnium Generalium, Tribvnorm, Dvcum, Primorumq[ue], totius Exercitus Caroli V. Imp. Aug. & Ferdinandi Regis Roman. Super Rebelleis & inobedenteis Germ. quosdam Principes ac Ciuitates conscripti, Anno 1546, Colonia 1550*, s. 7.

7 Jaroslav BOUBÍN, *Česká „národní“ monarchie*, Praha 1992, ediční příloha č. 2: „Druhý stížný spis českých pánů proti králi Jiřímu (1465)“ na s. 127–139, zde s. 135.

8 Petr VOREL, *Státoprávní vyčlenění českých zemí ze Svaté říše římské (Důsledky říšské reformy Maximiliána I.)*, Český časopis historický 111, 2013, s. 743–804, zde s. 761–762.

V této situaci byla rozhodující stanoviska hlavních předáků stavovské obce, kteří se v dané věci dokázali shodnout, ať již patřili ke kterémukoli z tehdejších znepřátelených rodově či konfesijně vymezených uskupení na české politické scéně. I na této úrovni politického rozhodování však musel být brán v potaz názor početné vrstvy venkovské šlechty, neboť ta tvořila základ struktury nižšího velitelského vojenského aparátu, tj. jak bezprostředních nájemců žoldnéřů z řad městského a venkovského obyvatelstva, tak i nižších důstojníků, velících přímo na bojišti.

Pro tuto skupinu české šlechty představovaly „cizí“ války ve střední Evropě v poslední třetině 15. a ještě i v první třetině 16. století mimořádně vydatný zdroj příjmů. Bylo těžko myslitelné, že by někdo z těchto „vojenských podnikatelů“ byl ochoten táhnout do Německa se svou družinou počátkem roku 1547 zadarmo, když ještě v létě 1546 jim za tytéž služby císař Karel V. slušně platil. Odmítnout královský požadavek však nemohl jedinec (pro něj to bylo příliš nebezpečné), nýbrž nesouhlas s královským úmyslem musela deklarovat nějakým způsobem vymezená zájmová skupina, která byla schopna zároveň své příznivce ochránit před případnými sankcemi. K takovému postupu měla česká stavovská obec vytvořen fungující a několika generacemi ověřený komunikační systém.

Stavovská monarchie, tak jak se během tří generací pohusitské doby ku konci 15. století formovala v Království českém a Markrabství moravském,⁹ potřebovala ke svému fungování základní komunikační struktury přesahující lokální klientelské sítě. Za standardní situace k tomuto účelu sloužily stavovské sněmy, svolávané na dvou úrovních: Na úrovni krajské a následně na úrovni zemské.¹⁰ Tato dvojí úroveň sněmovního života byla na sklonku středověku důležitým prostředkem komunikace mezi politickou elitou (reprezentovanou bohatou šlechtou z řad příslušníků panského a rytířského stavu a zástupci pražských měst) a nižšími složkami společnosti, které z hlediska politické struktury představovali méně zámožní šlechtici a venkovská královská města.

Neformální politická jednání pochopitelně probíhala i při všech běžných příležitostech, kde se scházeli ze společenských důvodů či pro zábavu zástupci vlivných zájmových skupin (např. svatby, křtiny, pohřby, turnaje, zimní zámecké plesy aj.), ale hlavní politické a mocenské záležitosti se vždy projednávaly na sněmu. Na sněmu se také v případě potřeby schvalovala usnesení (v tehdejší češtině tedy „snešení“), ať již měla váhu zemského zákona (v případě usnesení sněmů zemských), nebo jen určovala, jaké stanovisko mají zastávat pověřeni zástupci jednotlivých krajů na sněmu zemském. Sněmovní platforma byla důležitá i z důvodů bezpečnostních, neboť jednotliví účastníci sněmu

9 Josef PETRÁŇ, *Stavovské království a jeho kultura v Čechách (1471–1526)*, in: Josef Petráň, *České dějiny ve znamení kultury* (Výbor studií), Pardubice 2010, s. 60–122.

10 Jan PELANT, *České zemské sněmy v létech 1471–1500*, Sborník archivních prací 31, 1981, s. 340–414.

(jakožto kolektivního stavovského orgánu) nebyli za sněmovní rozhodnutí právně po-
stižitelní. Proto představovaly právě sněmy hlavní diplomatický prostor pro řešení spor-
ných záležitostí, při kterých se střetávaly zájmy lokálních zájmových uskupení, případně
i zájmy panovníka a stavovské obce.¹¹

Vyřazení krajských sněmů (v dobové terminologii „krajských sjezdů“) ze staršího
modelu politické komunikace, které prosadil hned na počátku své vlády (1528) král
Ferdinand I., znamenalo zásadní narušení tradiční komunikační sítě, pro kterou už
nikdy později nevznikla v Čechách plnohodnotná náhrada.¹² Krajské sněmy tehdy sice
nezanikly jako součást právního systému země, ale nesměly být svolávány bez souhlasu
panovníka. Po roce 1528 však žádný král konání krajských sněmů nevyhlásil,¹³ takže
tato úroveň regionální politické komunikace *de facto* přestávala existovat. Absence kraj-
ských sněmů znamenala postupný zánik regionální politické identity, která měla v Če-
chách v 15. století poměrně značný význam v době mocenské nestability, kdy jednotlivé
kraje (v podobě tzv. krajských landfrýdů) přijímaly politická rozhodnutí. V politickém
životě nebyla ztráta regionální úrovně politické komunikace v Království českém už
nikdy plně nahrazena.

Poslední významný pokus o její obnovení byl učiněn právě v době výše zmíněné
šmalkaldské války (1546–1547), kdy se s ohledem na možné výsledky válečného stavu
v sousední Římsko-německé říši musela česká stavovská obec vyrovnávat s mocen-
sko-politickými změnami ve vlastní zemi.

Pro Království české vznikl problém tím, že král Ferdinand Habsburský byl v rámci
širších politických zájmů jeho staršího bratra císaře Karla V. pověřen vykonáním tzv. říš-
ské klatby, vyhlášené na říšském sněmu v Řezně 20. července 1546 vůči vůdcům Šmal-
kaldského spolku, tedy saskému kurfiřtu Janu Fridrichovi a lantkraběti Filipu Hessen-
skému. Císař Karel V. pochopitelně očekával, že k prosazení habsburských rodových
zájmů využije i král Ferdinand zdroje všech zemí, kterým vládne. Podobně jako Karel V.
mobilizoval pro válku v říši nejen své državy nizozemské, ale využil i vojska, vypravená
z oblastí španělských a jihoitalských.

11 Jaroslav PÁNEK, *Český a moravský zemský sněm v politickém systému České koruny doby předbělo-
horské*, in: Marian J. Ptak (red.), *Sejm czeski od czasów najdawniejszych do 1913 roku*, Opole 2000,
s. 31–47.

12 Jaroslav PÁNEK, *Regierungsstrategie und Regierungsformen Ferdinands I. in den böhmischen Ländern*,
in: Martina Fuchs – Teréz Oborní – Gábor Ujváry (Hg.), *Kaiser Ferdinand I. (Ein mitteleuropäischer
Herrscher)*, Münster 2005, s. 323–338, zde s. 327.

13 Výjimečné případy svolání některých krajských sněmů v předbělohorské době (které proběhly bez
vědomí krále) dokumentuje J. PÁNEK, *Český a moravský zemský sněm*, s. 34.

V Čechách však král Ferdinand nemohl argumentovat vyhlášením říšské klatby či rozhodnutím říšského sněmu v Řezně, neboť české země v té době již nebyly součástí Římsko-německé říše a ona zákonná ustanovení se jich vůbec netýkala.¹⁴

Ve vztahu k českým stavům tak král Ferdinand použil jako hlavní argument požadavek na obranu země proti vnějšímu nepříteli. V politické agitaci pak královský tábor poukazoval na dávnou slavnou českou vojenskou tradici, které je nutné dostát, a rozšířit slávu Koruny české znovupřipojením území v Sasku a v Lužici, která ovládá nepřítel, vyřazený říšskou klatbou ze slušné křesťanské společnosti, a později i povinností dostát mezinárodní spojenecké smlouvě, uzavřené v roce 1546 (ovšem bez jednoznačného souhlasu českých stavů) s Mořicem Saským (druhým vykonavatelem výše zmíněné říšské klatby). Naproti tomu česká stavovská opozice použila jako svůj hlavní argument k opakovanému odmítání královských požadavků obranu svých starých, dříve dosažených stavovských svobod. Tento zásadní rozdíl v interpretaci celého konfliktu v říši a případné české účasti na něm se pochopitelně podstatným způsobem odrážel i ve formách a obsahu politické propagandy i konkrétní komunikace mezi českými stavy a králem v době vyhrocení konfliktu v první polovině roku 1547.

Ještě během roku 1546 bylo hledáno diplomatické řešení, v jehož důsledku by král Ferdinand získal na válku v říši vojenskou pomoc z Čech, ale zároveň aby nedošlo k porušení hlavních zemských zákonů. Ty neumožňovaly využití vojska zemské hotovosti (financované ze stavovských prostředků) k jinému účelu než k obraně země, a to jen za souhlasu zemského sněmu. Proto král Ferdinand využil vzhledem k dobovému kontextu zcela okrajový (a navíc poměrně starý) spor o pozemkový majetek dolnolužického kláštera Dobroluk, který v souvislosti se staršími habsburskými dluhy držel v dlouhodobé zástavě vůdce říšské opozice, saský kurfiřt Jan Fridrich.¹⁵

Zemský sněm roku 1546 souhlasil se svoláním zemské hotovosti, určené primárně k obraně před tureckým nebezpečím, ale teoreticky použitelné i v případě napadení země někým jiným. Následně pak byla „causa Dobroluk“ akceptována (byť s výhradami a s nevolí většiny stavovské reprezentace) jako formální záminka k užití zemského vojska

14 Petr VOREL, *Die Länder der böhmischen Krone und das Heilige Römische Reich in der Frühen Neuzeit*, in: Jiří Pešek – Petr Vorel (Hg.), *Neue tschechische Interpretationen der Fragen des tschechisch-deutschen Zusammenlebens* (47. Deutscher Historikertag / Dresden 2008 – Die Vortragende der tschechischen Gastsection), Magdeburg 2011, s. 21–32.

15 Hlavní prameny k této záležitosti zpřístupnil již Rudolf LEHMANN (Hg.), *Urkundenbuch des Klosters Dobrilugk und seiner Besitzungen*, Dresden – Leipzig 1941. Nejnověji k dějinám dobroluckého kláštera viz Dennis MAJEWSKI, *Die territoriale Politik der Zisterzienserabtei Dobrilugk (Die Herrschaft des Lausitzklosters in Zeit und Raum)*, in: Heinz-Dieter Heimann – Klaus Neitmann – Uwe Tresp (Hg.), *Die Nieder- und Oberlausitz – Konturen einer Integrationslandschaft*, Band I: Mittelalter, Berlin 2013, s. 177–188 (zvl. s. 182 a mapa na s. 178) a Andreas KÖSTLER, *Eine Konstruktion Lausitzer Geschichte in der wilhelminischen Klosterkirche Dobrilugk*, in: tamtéž, s. 390–407 (zvl. s. 398–399).

k ochraně územní celistvosti Koruny české na teritoriu Dolní Lužice a českých lén v říši (tj. dílčích panství či jednotlivých lokalit na říšském území, které byly součástí Koruny české a jejichž konkrétní držitelé z řad říšské šlechty či měst byli leníky krále českého), v daném případě především v tzv. Vojtlandu a v sousedních teritoriích saských.

Stalo se tak v době, kdy hlavní část vojenského kontingentu Habsburků už vyrovnala svoje síly v Podunají s armádou Šmalkaldského spolku a zahájila složité poziční manévry. V této fázi konfliktu, kdy už měl Karel V. k dispozici jak svoje vlastní vojenské síly španělské a jihoitalské, tak i početné kontingenty italských spojenců (papeže Pavla III. a některých severoitalských knížat),¹⁶ se jevílo vítězství habsburské strany v říši jako velmi pravděpodobné. Snad i tato okolnost ovlivnila jednání českého zemského sněmu v létě roku 1546. Představitelé české stavovské reprezentace akceptovali takové řešení, při němž panovník ve své žádosti o vojenskou pomoc alespoň formálně respektoval stavovská práva („causa Dobroluk“), a stavové se tvářili, jako že svému králi vyhověli.

Ve skutečnosti však svolání české zemské hotovosti koncem roku 1546 nemělo příliš velký vojenský význam. V habsburském vojsku, které tehdy bez velkého odporu obsazovalo sousední Vojtland a oblast českých lén v Sasku, nehrály oddíly české zemské hotovosti významnou úlohu. Většina stavovského vojska do Saska vůbec nevytáhla, neboť jeho velitelé odmítli překročit českou zemskou hranici. Nevýznamné oddíly české zemské hotovosti (vypravené skupinou králových příznivců) ovlivnily průběh této části vojenského konfliktu mezi habsburskou stranou a saským kurfiřtem jen okrajově. Vítězství v jediném významnějším vojenském střetu této fáze války, při němž v bitvě u Adorfu 1. listopadu 1546 nebylo schopno saské vojsko (jemuž velel kurfiřtův syn Jan Vilém) čelit habsburské převaze,¹⁷ zajistily králi Ferdinandovi především jeho jezdecké jednotky z Uher (kterým velel Karel ze Žerotína), nikoli vojsko české zemské hotovosti.

Na říšském bojišti však nastal neočekávaný zvrat na přelomu let 1546 a 1547, kdy vojska kurfiřta Jana Fridricha Saského, stahovaná od poloviny listopadu 1546 z podunajského bojiště, dorazila do Saska a začala úspěšně vytlačovat habsburské spojence z obsazených území. Za této situace král Ferdinand po zkušenosti z předchozího roku ne zvolil zdlouhavé vyjednávání na sněmovní úrovni, ale vyhlásil, že hrozí přímé napadení českého

16 Max LENZ, *Die Kriegsführung der Schmalkaldener gegen Karl V. an der Donau*, Historische Zeitschrift 49 (Neue Folge 13), 1883, s. 384–460; Paul KANNENGIESSE, *Die Kapitulation zwischen Kaiser Karl V. und Papst Paul III. gegen die deutschen Protestanten (1546)*, in: Festschrift zur Feier des 350 jährigen Bestehens des Protestantischen Gymnasiums zu Strassburg, Zweiter Teil, Strassburg 1888, s. 211–244; Alfred SCHÜZ, *Der Donaufeldzug Karls V. im Jahre 1546*, Tübingen 1930.

17 J. JANÁČEK, *České dějiny I/2*, s. 204–209.

území nepřitelem. Dne 12. ledna 1547 vydal nařízení (mandát), kterým pod hrozbou těžkých trestů nařizoval všem stavům vypravení vojska zemské hotovosti k obraně země.¹⁸

Tento mobilizační mandát vzbudil všeobecný odpor a byl interpretován jako porušení základních stavovských svobod. Negativní postoj vůči královi kroku můžeme očekávat plošně u naprosté většiny stavů, včetně venkovské šlechty, i když pramenná základna pro objektivní prokázání této skutečnosti není k dispozici. Lednový mandát totiž přinášel každému z českých stavů významnou finanční zátěž, jejíž splnění si král vynucoval okamžitě a bez možnosti nějakého vyjednávání.

Královův překvapivý krok vyvolal v Čechách bezprostřední plošnou a brzy i organizovanou negativní reakci, která měla odvrátit hrozbu nucené mobilizace (což se podařilo). Vývoj na bojišti v říši (v té době pro Habsburky nepřívznivý) však zároveň přinášel vhodnou mocenskou konstelaci pro pokus o zvrát dlouhodobé královské politiky vůči českým stavům. Pro úspěch takového snažení však bylo nutné odsunout stranou vzájemné spory mezi městskou a šlechtickou částí české politické reprezentace a vedle politiky aktivních šlechticů zainteresovat také venkovskou šlechtu, která už za běžné situace neměla možnost stavovskou politiku významněji ovlivňovat.

V případě královských měst jakožto právnických osob bylo snadnější „překročit Rubikon“ a zapojit se do protipanovnických aktivit, neboť odpovědnost neležela na konkrétních jedincích. Městské rady rozhodovaly korporativně a určující pro ně bylo stanovisko pražských měst, která veřejně odmítala královův požadavek již během ledna 1547 a brzy se shodla na společném postupu, což stvrdila spojeneckou smlouvou o vzájemné pomoci již 9. února 1547. Ve chvíli, kdy se pražská města postavila panovníkovi jednoznačně na odpor, byla následována naprostou většinou „venkovských“ královských měst. Za svůj postoj v počátcích i v průběhu odboje pak pražská města nesla největší tíži trestu.

V případě šlechtické části stavů však byla situace podstatně složitější, neboť každý šlechtic nesl osobní zodpovědnost. Po vydání lednového mobilizačního mandátu se proto aktivní politická složka české šlechtické obce rychle diferencovala:

a) Výraznou menšinu tvořili jednoznační příznivci panovnické politiky, kteří uposlechli lednový mandát, vyslali vojsko a někteří dokonce králi ještě navíc půjčili vlastní peníze. Zčásti šlo o osoby, vázané již v minulých desetiletí osobně či služebně na královský či císařský dvůr. Konfesijní hledisko zde hrálo významnou, nikoli však rozhodující roli. Do „prokrálovského“ tábora patřili sice téměř všichni významní katolíci na tehdejší české politické scéně, ale také jednotlivci z řad utrakvistů a luteránů. Někteří se hned na

18 *Sněmy české* (dále jen *SČ*) II (1546–1557), Praha 1880, č. 12, s. 44–51; J. JANÁČEK, *České dějiny* I/2, s. 221–225.

počátku konfliktu přiklonili na královsku stranu dobrovolně a rádi, jiní podlehli nátlaku (byl-li někdo z významných stavovských předáků z nějakého důvodu vydíratelný, pak tento nástroj král Ferdinand bez váhání použil). I proto jen někteří „královi věrní“ byli po roce 1547 odměněni, zaujali i klíčové pozice v dřívějších i nově budovaných strukturách úřednického aparátu a významně rozšířili svůj majetek.

b) Relativně malou část české politicky aktivní šlechtické obce tvořili jednoznační odpůrci panovnické politiky, ochotní angažovat se osobně v nebezpečných diplomaticko-mocenských souvislostech. Z hlediska dlouhodobé motivace se jednalo o politickou reprezentaci Jednoty bratrské, která byla reálně ohrožena náboženskou politikou Ferdinanda I., a o vlivnou podnikatelskou skupinu, zainteresovanou na důlním podnikání v Krušných horách a dlouhodobě (investorsky i politicky) vázanou na saský kurfiřtský dvůr, která se cítila být králem výrazně poškozena znehodnocením investic a existenčně ohrožena obstavením příjmů z důlní činnosti v roce 1545. Tato aktivní skupina byla po politickém rozkladu odboje důsledně perzekuována. Někteří z Čech emigrovali; ti byli v nepřítomnosti odsouzeni k smrti a zbaveni majetku. Ti příslušníci radikálnější části spektra české politické scény roku 1547, kteří uvěřili panovnickým slibům a v zemi zůstali, byli po uvěznění potrestáni zpravidla konfiskací většiny pozemkového majetku.¹⁹ Všem však byla alespoň malá část jejich původních paství ponechána, ale ve formě léna. Tímto způsobem král nejvýznamnější opoziční předáky nejen *de iure* vyřadil z aktivního politického života (přestali být držiteli alodních statků, tudíž ztratili právo účasti na zemském sněmu), ale zajistil si nad nimi kontrolu i tím, že je potrestal domácím vězením (bez králova výslovného souhlasu nesměli opustit území, na kterém se rozkládal jejich pozemkový majetek) a vystavením individuálně formulovaného hrdelního reversu (za jeho porušení mohli být králem kdykoli bez soudu uvěznění, vyhnáni ze země či popraveni).

c) Většina politicky aktivních šlechticů zaujala v roce 1547 zdrženlivý postoj a rozhodla se vyčkávat, jak válka v říši skončí. V zásadě však také většina z nich akceptovala, že uposlechnutím králova lednového mobilizačního mandátu by byl vytvořen nebezpečný precedens do budoucna a tento mandát odmítali jako porušení stavovských svobod. S vývojem mocenských poměrů v říši bezprostředně nespojovali budoucnost Království českého či otázku případné změny na českém trůnu.²⁰ Eventuální vítězství stavovské opozice v říši bylo vnímáno spíše jako možná budoucí vhodná situace k většímu diplomatickému nátlaku na krále. Pokud by Habsburkové v říši prohráli, byli čeští opoziční

19 Antonín REZEK, *Statky zkonfiskované r. 1547 a jejich rozprodávání*, Památky archeologické a místopisné 10, 1874–1877, Praha 1878, s. 451–482.

20 Josef JANÁČEK (ed.), *Sixt z Ottersdorfu – O pokoření stavu městského léta 1547*, Praha 1950, s. 159, pozn. ke s. 107.

stavové připraveni vyvinout na krále nátlak, v jehož důsledku by byly panovníkovy pravomoci výrazně omezeny ve prospěch stavů a odstraněny změny, které se králi Ferdinandovi podařilo realizovat během prvních dvou desetiletí jeho vlády.

Předáci této části české šlechtické reprezentace, která ještě uznávala stavovský princip politické komunikace, si však byli dobře vědomi, v jak nebezpečné situaci se nacházejí, a museli kalkulovat i s případným vítězstvím Habsburků ve šmalkaldské válce.

Tato vyčkávací pozice, odmítající radikální kroky tím i oním směrem, umožnila udržet šlechtickou část stavovské opozice v akceschopném stavu (byť za cenu pozdějšího „obětování“ spojenců ze stany královských měst a Jednoty bratrské) a prosazovat politické zájmy vyšších stavů i v době dočasněho zdánlivě úplného vítězství Habsburků v říši (1547–1552).²¹ Ostatně ono vítězství bylo skutečně jen dočasné a obnovení války říšských knížat proti císaři (1552–1555) skončilo fiaskem habsburské absolutistické politiky v říši, což se pochopitelně následně projevilo i na změně mocensko-politické rovnováhy v Čechách.

Výše definované tři skupiny, které je možné s poměrně velkou přesností už vymezit i jmenovitě,²² však zahrnovaly v polovině 16. století jen relativně malou část české šlechtické obce. Mezi „politicky aktivní“ šlechtu patřili jen ti, kdo nejen-že měli právo osobní účasti na zemském sněmu, ale tohoto práva využívali a měli nějakou motivaci, díky níž byli ochotni do svých politických aktivit vkládat finanční prostředky (již jen samotná účast na zemském sněmu v Praze byla finančně poměrně náročná). Jednalo se řádově jen okolo 100–150 osob, tedy přibližně 5 % plnoprávných členů panského a rytířského stavu.

Z hlediska statistického, přihlížíme-li k prostému počtu fyzických osob, tvořících šlechtickou část české stavovské obce, lze podstatnou většinu této obce (až 95 %) zařadit do skupiny politicky pasivních. Tedy neúčastníků se politického života, starajících se převážně jen o své vlastní či rodinné zájmy a svou ekonomickou prosperitu.

Opoziční předáci si mohli být v lednu 1547 jisti, že i tato „politicky pasivní“ část šlechtické obce odmítá královské nařízení o mobilizaci zemské vojenské hotovosti, která měla být použita v zájmu Habsburků na říšském bojišti. Jakou formou však bylo možné dát takové stanovisko najevo? Jak se stavovská opozice domlouvala na společném postupu a na formulování hlavních textů politického obsahu, které měly zdůvodňovat její

21 Jaroslav PÁNEK, *Stavovská opozice a její zápas s Habsburky 1547–1577 (K politické krizi feudální třídy v předbělohorském českém státě)*, Praha 1982, s. 35–53.

22 Na tomto místě záměrně neuvádím konkrétní jména, jen obecnou charakteristiku. Pro konkrétní personální analýzu zájmových skupin není v případě této studie dostatečný prostor; provedu ji spolu s odkazy na pramenné zdroje v obsáhlejší české verzi monografie o české účasti na šmalkaldské válce, jejíž vydání plánuji u příležitosti 470. výročí oné události v roce 2017.

kroky? Jakou roli vlastně v celém tomto konfliktu sehrávalo tzv. „Přátelské snešení“, ke kterému se do 25. dubna 1547 přihlásilo více než 1 700 českých šlechticů, tedy přibližně tři čtvrtiny zletilých příslušníků panského a rytířského stavu (včetně méně zámožné venkovské šlechty, která se už řadu let politického života v praxi neúčastnila)? Jakými komunikačními prostředky mohl vůbec stavovský výbor dávat najevo či uvádět ve všeobecnou známost svoje rozhodnutí?

O činnosti panovníkových zpravodajských služeb jsme informováni poměrně detailně. Víme, jakým způsobem zajišťoval král šíření informací, které považoval za důležité, i kdo byli jeho hlavními informátory o dění na české politické scéně v době odboje. Víme také poměrně detailně, jak se v době odboje chovala pražská města, která skutečně představovala hlavní aktivní (a především díky armádě pražských měst pro krále vojensky nebezpečný) prvek stavovské opozice.²³

Ze strany šlechtické složky stavovské opozice však máme informací jen pomálu, neboť většina písemností, které by mohly zainteresované osoby „kompromitovat“, byla včas zničena. Pro tuto „preventivní skartaci“ ostatně sám král české šlechtě poskytl dostatečný časový prostor. Přesto i z onoho torza dochovaných pramenů, které máme k dispozici, je poměrně dobře patrný komunikační systém, jaký česká stavovská obec v době politické krize v průběhu roku 1547 použila. Ten měl tři úrovně.

První z nich byly neformální tajné politické schůzky, které byly v době zákazu takových shromáždění maskovány jinými aktivitami. Modelovým příkladem a vlastně i nejvýznamnější akcí tohoto typu z počátků odboje, o které alespoň něco víme, bylo konspirační setkání početné skupiny opozičních šlechticů, kteří se sešli na zámku v Pardubicích počátkem února 1547 u příležitosti pořádání kohoutích zápasů.²⁴

Pořádání hazardních her podobného typu (kohoutí zápasy nebo karetní hry) bylo během zimních měsíců považováno v polovině 16. století za běžnou součást společenského života. Proto mohlo být použito i jako vysvětlení pro neobvykle početnou koncentraci šlechtických předáků či jiných významných osob na jednom místě, neboť shromáždování za účelem politických jednání bylo jinak zakázáno.

Tento typ jednání v krizové době rychle nahradil tehdy nepovolené krajské sněmy a stal se iniciační formou přímého jednání opozičních zájmových skupin na regionální úrovni, což umožnilo do politického života znovu integrovat i méně zámožnou venkovskou šlechtu. Pro ni totiž byla některá panovnická opatření, zaváděná po roce 1526

23 Josef JANÁČEK, *K účasti Pražanů v protihabsburském odboji roku 1547*, Pražský sborník historický 1, 1964, s. 21–30.

24 Podrobněji k této záležitosti viz Petr VOREL, *Pernštejská diplomacie v době stavovského povstání roku 1547 (Edice listů Jaroslava z Pernštejna z února až června 1547)*, Východočeský sborník historický 3, 1993, s. 231–272 (zde s. 236).

(např. zákaz poskytování nájemních vojenských služeb v zahraničí nebo praxe převodu panovníkova práva na vyplácení dílčích majetků ze středověkých zástav), potenciálně mnohem větším ohrožením osobních a majetkových zájmů než v případě velkých magnátů, kteří mohli využít osobních kontaktů s panovníckým dvorem.

Obnovení funkce krajů jako svébytné úrovně regionálního politického života (jak tomu bylo ještě za Jagellonců) bylo na počátku stavovského odboje roku 1547 provedeno tak rychle, že lze do jisté míry předpokládat, že tato úroveň politické komunikace v předchozích dvou desetiletích nikdy úplně nezanikla. To je logické i z hlediska generačního, neboť většina „venkovských“ šlechticů, kteří už ve čtyřicátých letech 16. století na pražské zemské sněmy nejezdili, ještě aktivně pamatovala dobu o dvě desetiletí dřívější, kdy se „krajané“ na regionální úrovni ke sněmovním jednáním pravidelně scházeli a za svůj kraj se usnášeli na společném stanovisku k aktuálnímu politickému dění. Ve čtyřicátých letech však tyto aktivity už nemohly mít formální podobu legálních krajských sněmů, ale pouze neformálních schůzek, podobných té na pardubickém zámku v únoru 1547.

K této úvaze mne vede skutečnost, že krátce po vydání královského mandátu byly české kraje schopny obnovit svoji regionálně politickou funkci a některé z nich již koncem ledna 1547 zaujímaly společné stanovisko (ať už kladné či záporné)²⁵ k panovníckým požadavkům. Většina českých krajů také byla schopna vyslat své zástupce na jednání do pražského Karolina v únoru 1547. Zde byla konstituována (mimo oficiální jednání zemského sněmu) společná opoziční zájmová platforma, tvořená blíže neuvedenými zástupci šlechtických stavů (pánů a rytířů) z desíti ze čtrnácti českých krajů na straně jedné a spojenými pražskými městy a zástupci blíže neuvedených „venkovských“ královských měst na straně druhé.

Ve společném usnesení z tohoto jednání („Přátelském snešení“ z 15. února 1547) se poprvé výslovně objevují konkrétně uvedené české kraje jako přímá organizační složka politického života, a to v nezvykle výrazné formě, aby byl zvýrazněn široký regionální rozsah opoziční platformy. Nikoli náhodou pak král Ferdinand ve svém listu z 19. února 1547 výslovně zakazuje konání krajských sněmů před plánovaným dubnovým sněmem zemským.²⁶ Obnovení regionální politické funkce krajů se pak přímo promítlo i do znění hlavního opozičního programu z března 1547, který nejenže požadoval pravidelné svolávání krajských sněmů vždy před sněmem zemským, ale výslovně požadoval (nezávisle na konání zemských sněmů), „... sjezdové krajští, tak jakž vždycky od starodávna bývalo, když by toho potřeba kázala, aby svobodni bývali...“²⁷

25 J. JANÁČEK, *České dějiny* I/2, s. 226–227.

26 SČ II, č. 30, s. 128–130.

27 Tamtéž, s. 154–155, „Snešení stavů“, artikul XVIII. „O sněmích“.

Přítom nemělo jít jen o „návrat“ regionální politické úrovně do právního systému země, ale v průběhu několika měsíců stavovského odboje roku 1547 byl tento aspekt jedním z podstatných prvků politické komunikace v Čechách, neboť v té době nakrátko (a v Čechách už naposledy) vstoupily jednotlivé kraje do politického života jako samostatné jednotky politického systému, vystupující také vůči spojencům a samy vůči sobě jako právnické osoby.²⁸ Právě na systémovém regionálním zakotvení mocenských struktur totiž spočívala dlouhodobá stabilita stavovského systému,²⁹ který by byl v navržené podobě jen obtížně narušitelný ovlivňováním jednotlivých stavovských osob v rámci jejich angažmá u panovnického dvora. Stavovský návrh dával krajům nejen právo navrhovat své zástupce do významných zemských úřadů (král neměl mít právo jmenovat do zemské vlády osobu, která nebyla navržena z některého kraje), ale v případě paralyzování zemské vlády to měli být krajští hejtmáné, na které přecházela pravomoc svolat řádný zemský sněm.

Druhou úroveň šlechtické politické komunikace v době odboje představovala přímá politická agitace. Jejím účelem bylo jednak šíření aktuálních informací (a to většinou prostřednictvím psaných či tištěných textů), jednak organizační zajištění stavovského „spolku“, v jehož rámci byla sounáležitost s opozičním hnutím stvrzována připojením vlastní pečeti k programovému prohlášení stavovské opozice. Tato forma komunikace byla zajišťována diplomatickými posly, kteří v českých krajích objížděli regionální mocenská centra (sídla bohatých magnátů a krajská města) a zajišťovali souhlas (formou připojení pečeti) se zněním stavovského „Přátelského snešení“. Z následných soudních protokolů dokonce můžeme předpokládat jména konkrétních osob, které v této pozici působily (na Kouřimsku například Jan Tluksa Vrábský z Vrábí).³⁰

Tímto způsobem se podařilo vůdcům stavovského odboje během poměrně krátké doby deklarovat souhlas s opozičním programem v případě přibližně 75 % české šlechty a naprostě většiny královských měst.³¹ Je však otázkou, k jakému textu se vlastně ona většina české stavovské obce v jednotlivých fázích stavovského odboje deklarativně přihlašovala, neboť od únorového manifestačního prohlášení, vymezujícího se jen vůči

28 Jednotlivé kraje musely mít během odboje zřízeny také nějaký komunikační mechanismus (nezávislý na formování vojska zemské hotovosti, které bylo standardně organizováno podle krajského systému), neboť konkrétní kraje vydávaly vlastní stanoviska k dílčím problémům a na jednotlivé kraje se obracel velitel stavovské vojenské hotovosti Kašpar Pluh. Viz SČ II, č. 59, s. 180–181 (27. 3. 1547); č. 69, s. 193 (3. 4. 1547).

29 J. PÁNEK, *Regierungsstrategie*, s. 332; Z. VYBÍRAL, *Politická komunikace*, s. 136, 142–143.

30 Petr VOREL, *Majetko-právní důsledky panovnických sankcí roku 1547 pro pozemkový majetek rodu Tluksů Vrábských z Vrábí*, *Folia historica Bohemica* 19, 2014, s. 201–255.

31 Analýza a seznam konkrétních signatářů viz Petr VOREL, „*Přátelské snešení stavův českých*“ z března 1547 a jeho signatáři, in: P. Vorel (red.), *Stavovský odboj roku 1547*, s. 81–124.

lednovému mobilizačnímu mandátu, se faktická náplň opozičního programu rychle vyvíjela.

V dosavadní literatuře nepanuje shoda v tom, jaký text byl v jednotlivých fázích odboje považován za opoziční stavovský program („Přátelské snešení“). Z hlediska interpretace celého stavovského odboje i politické komunikace oné doby se jedná o zásadní otázku, proto si v tomto případě níže v textu dovoluji přeci jen trochu podrobnější rekapitulaci, včetně připomenutí starších názorů.

„Přátelské snešení stavů českých“ se týkalo především třetí úrovně výše zmíněné politické komunikace. Tu představovala jednání, která si kladla za cíl projednávat záležitosti celozemské a vynutit si na králi přesun všech důležitých otázek na úroveň zemského sněmu. O urychlené svolání zemského sněmu žádali stavové již na únorovém jednání s králem v Litoměřicích i písemnou žádostí z Prahy; opakovaný požadavek dokonce obsahoval i termín předpokládaného zemského sněmu, který měl být zahájen 17. března 1547.

Vzhledem k tomu, že král odmítal sněm v daném termínu svolat (sám stanovil termín až na 18. dubna), probíhala opoziční jednání sněmovního charakteru od 17. března i bez králova souhlasu, a to na univerzitní půdě (v Karolinu), nikoli ve Vladislavském sále Pražského hradu, kde se tradičně konaly zemské sněmy. Rozhodnutí, ke kterým takové grémium dospělo, však nemohlo být *de iure* pokládáno za sněmovní usnesení. Proto požadavky a opatření ze strany opozičních stavů, které měly mít celozemský dosah a byly na těchto neoficiálních jednáních i později projednávány a schvalovány (tedy před 18. dubnem 1547), nemohly být nazývány sněmovním usnesením („snešením obecním“), ale „přátelským snešením“ v obecném smyslu tohoto významu. Nejednalo se tedy o oficiální název nějakého konkrétního dokumentu, ale o obecnou charakteristiku textu, užívanou i pro jeden a týž konkrétní text v mírně odlišných verzích („snešení a nařízení přátelské“ apod.).

Termínem „přátelské snešení“ byl proto nazýván každý z textů politické povahy, který zveřejnil opoziční stavovský výbor mezi 15. únorem a 18. dubnem 1547 a kterým rozšiřoval a upřesňoval svůj program či konkrétní instrukce, jež měly být pro členy stavovského spolku (tj. signatáře „Přátelského snešení“) závazné.

Zároveň však byl tento termín poměrně běžně používán jako synonymum pro stavovský opoziční spolek jako celek, bez ohledu na to, v jaké fázi se zrovna nalézala programová dokumentace.³² „Přátelské snešení“ tedy představuje okruh osob, které se

32 Josef TEIGE (ed.), *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, sv. I, Praha 1919, s. 138 („... tyto osoby, ale i jiné mnohé z stavu panského a rytířského, ježto jsou v snešení přátelském byly [podtrhl P. V.] [...], při rozvažování případných věcí přítomny bývaly [...] a což koli mezi nimi nařízeno aneb sepsáno, to vše přede všemi čísti dali...“).

staly členy opozičního stavovského spolku tím, že se listinnou formou k jeho programu přihlásily.

To je podle mého názoru poměrně důležitá okolnost, které nevěnovala starší česká historiografie dostatečnou pozornost, a to počínaje Karlem Tieftrunkem v roce 1872. Ten jako první uveřejnil edici březnového stavovského programu pod názvem „Přátelské snešení stavův českých“,³³ aniž by jasně vysvětlil, proč se název tohoto dokumentu shoduje s označením společného únorového memoranda, které neslo významově stejný název.³⁴ Tato terminologická shoda pak mohla vést o více než sto let později (1985) i zkušeného znalce českých dějin Winfrieda Eberharda k jednoznačnému (ale podle mého názoru chybnému) konstatování, že se dosavadní historiografie mylí,³⁵ když „Přátelským snešením“ rozumí něco jiného než jen ono manifestační prohlášení z 15. února 1547.

Podle mého názoru (který v této věci není zásadně odlišný od starších interpretací Tieftrunkovy, Tomkovy, Rezkovy či Janáčkovy) se v průběhu roku 1547 (od února do července) smysl a obsah pojmu „Přátelské snešení“ měnil, a to jak v závislosti na průběhu odboje (jehož aktivní šlechtická a městská složka rozšiřovaly zájmovou platformu, pro kterou již bylo pouhé odmítání lednového mandátu nedostatečné), tak i v souvislosti s následným vyjednáváním opozičních předáků s králem Ferdinandem po porážce kurfiřta Jana Fridricha v bitvě u Mühlberka 24. dubna 1547.

Prvním „Přátelským snešením“ (a symbolickým vznikem stavovského spolku) bylo nade vší pochybnost deklarativní prohlášení šlechtických zástupců desíti českých krajů a pražských a venkovských královských měst z 15. února 1547, kterým signatáři odmítali lednový královský mobilizační mandát a zavazovali se ke společné obraně, pokud by někdo z nich byl za nesplnění onoho mandátu panovníkem sankcionován.³⁶ Nechtěný podnět pro vyvolání oné únorové „petiční akce“ vzešel pravděpodobně přímo od krále Ferdinanda, byť pochopitelně nikoli záměrně. Koncem prvního únorového týdne král Ferdinand

33 Karel TIEFTRUNK, *Odpor stavův českých proti Ferdinandovi I. l. 1547*, Praha 1872, ediční příloha na s. 364–384 „Přátelské snešení stavův českých“.

34 K. TIEFTRUNK, *Odpor stavův českých*, s. 96–97: „... Dotčená smlouva, jížto páni a rytířstvo [...] dne 16. února učinili a hned i podepsali, nazvána jest snešením a nařízením přátelským [podtrhl P. V.], ku kterémuž znenáhla všickni ostatní stavové přistoupiti měli...“; s. 116–117: „... uvedši všechny žádosti stavův v obšírný spis, předložila jim tento někde 22. března [...]. Artikulové toho spisu nazváni jsou též přátelským snešením stavův [podtrhl P. V.] a měli budoucímu sněmu za základ všeho jednání sloužiti...“.

35 W. EBERHARD, *Monarchie und Widerstand*, s. 425, pozn. 309: „... Irrtümlich wird in der Historiographie immer wieder statt dieser Widerstandseinnung vom 15. Februar der Landtagbeschluss vom 17. März als der berühmte „freundschaftliche Beschluss“ bezeichnet...“. Autor se zde přímo odkazuje jen na populární práci Aloise MÍKY, *Stoletý zápas o charakter českého státu 1526–1627*, Praha 1974, s. 69, ale v daném kontextu se toto sdělení týká i prací Tomkových a Tieftrunkových, citovaných o dvě poznámky dříve.

36 SČ II, č. 26, s. 120–123; J. JANÁČEK, *České dějiny* I/2, s. 243.

v Litoměřicích výslovně souhlasil se zrušením lednového mobilizačního mandátu³⁷ a konstatoval, že účast na tažení do války v říši bude považovat za soukromou záležitost každého z účastníků. Tím nebudou narušeny stavovské svobody ani právní řád Království českého. Zároveň ale po přítomných zástupcích stavů požadoval, aby byly vytvořeny dva písemné seznamy: Na jeden se zapíše ti, kdo jsou ochotni s králem dobrovolně do války táhnout, na druhý ti, kdo odmítají (a ti potom, až král válku vyhraje, ponесou důsledky svého rozhodnutí).³⁸ Tato informace doputovala do Prahy až po několika dnech.³⁹

Králova hrozba se tak stala (bez ohledu na formální zrušení lednového mandátu) přímým podnětem k přijetí usnesení z 15. února 1547. V něm se zástupci českých regionů (desíti krajů) a spojených pražských měst smluvně zavázali, že si poskytnou vzájemnou ochranu, pokud by někdo z nich měl být postižen za to, že odmítl respektovat ustanovení lednového mandátu. Vytvořili tedy onen králem požadovaný seznam českých stavů, kteří odmítají králově žádosti vyhovět, ale dali tomuto seznamu jinou formu, než jakou král požadoval – formu stavovského spolku, který měl být pro ně samotné bezpečnostní pojistkou proti panovníkovým jasně vysloveným výhrůžkám.

Samotný text únorového memoranda i průvodní komentář jsou poměrně stručné a srozumitelné⁴⁰ a vhodně reagují na obecný odpor, který panoval mezi českými stavy vůči lednovému mandátu. Zřejmě bezprostředně po 15. únoru 1547 byl tento text

37 Král souhlasil se zrušením mandátu formou ústního prohlášení, proneseného při vyjednávání se šlechtici, kteří přijeli do královského ležení u Litoměřic a vyjednávali s panovníkem možnost kompromisního řešení situace. Tuto skutečnost dosvědčuje nejen Sixt z Ottersdorfu (viz J. TEIGE (ed.), *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné*, sv. I, s. 76: „... a že to proti J. M. Ké není, aby ten mandát zrušen, zkažen i strhán byl a v nic obrácen, neb jej J. M. kr. odvolávati, potupovati, kaziti a v nic obracetí ráčí...“), ale i sám král Ferdinand, který tuto okolnost nechal výslovně zmínit v rámci obsáhlé dokumentace, vydané tiskem po rozkladu stavovského odboje. Viz *Akta všech těch věcí, které sou se mezi nejjasnějším knížetem a pánem, panem Ferdinandem, římským, uherským, českým etc. králem etc., a některými osobami z stavu panského, rytířského a městského království českého léta tohoto etc. XLVII zběhly*, Praha 1547, fol. O4v („... A k tomu také jeho milost Královská od toho vyšlého mandátu pouštěti a ten rušiti, mořiti a kaziti ráčí, tak že jim stavům ani svobodám a privilegiím jich k žádné škodě a újmě býti nemá...“). Česká verze Ferdinandových „Akt“ byla v moderní době znovu vydána nákladem Historického spolku v Praze bez uvedení editora v nedatované edici (asi roku 1947). Tato edice badatelsky dostupnější, než původní tisk z roku 1547, proto se níže v textu odkazují na stránky v této edici (a v závorce na původní folia tisku z roku 1547). Těž viz J. JANÁČEK (ed.), *Sixt z Ottersdorfu – O pokoření*, s. 20.

38 J. TEIGE (ed.), *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné*, sv. I, s. 78 („... kdo jsou jeho věrní poddaní a kteří chtějí s ním táhnouti, ti aby s ním vstoupice do světnice dali se poznamenati a zapsati. Kdož by pak táhnouti nechtěli, ti též aby dolů šli a také poznamenání budou, a k takovým J. M. Kr. že se bude věděti, jak zachovati...“).

39 Přímý účastník litoměřických jednání, českobratrský magnát Bohuš Kostka z Postupic, přijel do Prahy 13. 2. 1547, a nepochybně přímo ovlivnil formulování textu z 15. 2. Viz K. TIEFTRUNK, *Odpor stavův českých*, s. 94–95.

40 SČ II, č. 26, s. 120–121.

rozmnožen tiskem, což výrazně zjednodušilo jeho distribuci. V české verzi neslo toto memorandum název „Snešení a přátelské nařízení z jistých krajův stavův Království tohoto českého“ (viz obrázek v příloze k tomuto článku). Známe dvě jazykově české verze, vzniklé zřejmě souběžně v tiskárnách Jana Kosořského z Kosoře⁴¹ a Jana Hada,⁴² a jednu verzi německou.⁴³

Toto první „Přátelské snešení“ navazovalo svou formou na podobná listinně stvrzená prohlášení středověkých landfrýdů, obsahující obdobně formulované vzájemné bezpečnostní záruky. Ve srovnání s pozdně středověkými landfrýdními smlouvami však obsahovalo únorové memorandum přeci jen jednu podstatnou odlišnost. V závěrečné části textu jsou všichni čeští stavové vyzýváni, aby se k tomuto „Přátelskému snešení“ dobrovolně připojili, a to tak, že nechají zhotovit dva pergamenové stejnopisy listiny s přivěšenou pečetí (vzorový formulářový text předpokládané signatářské listiny byl k tisku připojen).

Signatáři základní verze onoho memoranda, kteří před 15. únorem společně jednali v Praze, pak s sebou odvezli text této dohody do krajů. Předpokládáme, že se jednalo o výše zmíněné tištěné verze v českém nebo německém jazyce, distribuované s ohledem na převažující jazykovou situaci v tom či onom kraji.

Nevíme však, zda již v této době (tj. mezi polovinou února a polovinou března 1547) měla ona výzva k hromadnému „připojování se“ k tomuto textu nějaký konkrétní ohlas.

41 Zdeněk TOBOLKA – František HORÁK (edd.), *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*, Praha 1925–1967, č. 290; dochovaný exemplář viz Národní knihovna v Praze, sign. 32 D 18/1. Titulní stranu zdobí dřevorez s výrazným motivem českého zemského znaku. Tisk bylo potřeba vyrobít rychle; tiskárna proto na titulní stranu použila starší štoček, užívaný pro drobné tisky již řadu let, viz Petr VOIT, *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí*, I. severinsko-kosořská dynastie 1488–1557, Praha 2013, s. 60; Bibliografie tisků Jana Kosořského, č. 2; tamtéž také „Tiskařský štoček A1a“, *Heraldické štočky (znaky) Jana Kosořského č. 3* (reprodukce na s. 202).

42 Z. TOBOLKA – F. HORÁK (edd.), *Knihopis*, č. 291, dochovaný exemplář Národní knihovna v Praze, sign. 54 H 1457 (poškozený); další exemplář v lepším stavu dochován ve Státním okresním archivu v Kutné Hoře ve fondu Archiv města Kutná hora, sign. C. 1021M. Samotný text memoranda z 15. 2. 1547 je shodný s verzí, vydanou Kosořským, v Hadově verzi chybí jen závěrečná alternativní varianta části textu, kterou je třeba užít pro případ, že se jedním listem do stavovského spolku hlásilo více osob. Zásadní rozdíl je však v podobě titulní strany, na kterou autor použil na první pohled těžko srozumitelné vyobrazení, v jehož centru je korunovaný lev (král zvířat), obklopený skupinou šelem psovitých. Podobně jako Jan Kosořský i Jan Had použil pro ilustraci na titulní straně tohoto textu starší štoček. V tomto případě šlo původně o alegorickou ilustraci z mravoučného středověkého spisu ze 13. století, který sestavil Johannes de Capua. V české verzi byl vydán v roce 1528 v pražské tiskárně Mikuláše Konáče z Hodiškova; zmíněná ilustrace zde provázela scénu, v níž král – lev dává předvolat lišku k výslechu; viz Z. TOBOLKA – F. HORÁK (edd.), *Knihopis*, č. 1124. Za identifikaci původního užití tohoto tiskařského štočku děkuji doc. PhDr. Petru Voitovi, CSc.

43 *Vertrag vnd gruntliche aufgerichte Ordnung, Aus gewissen Kraysenn der Stende dises Konigreychs Behem*, Praha 1547 (Österreichische Nationalbibliothek Wien, sign. 20. T. 206).

Sám Sixt z Ottersdorfu (hlavní zdroj informací o první fázi organizování odboje)⁴⁴ o žádném organizovaném shromažďování pečeti signatářů v této době nehovoří. V souvislosti s únorovým jednáním pouze dokládá, že k 15. únoru 1547 (kdy je tištěná verze textu memoranda datována) byla provedena rekapitulace těch, kdo se ke zmíněné výzvě připojili, ale neuvádí žádná konkrétní jména ani vůbec nevzpomíná, že by po tomto termínu následovala nějaká další fáze systematického shromažďování „přihlašovacích listů“.⁴⁵

Vyloučit to pochopitelně nemůžeme, ale v polovině února ještě neexistoval žádný organizační štáb, nikdo stavovský odboj neřídil a o vývoji na bojišti v říši toho v Čechách nikdo mnoho nevěděl. V žádném z dochovaných pramenů z oné doby (včetně korespondence kurfiřta Jana Fridricha s českou stavovskou opozicí) se před polovinou března nikde nehovoří o aktivní existenci nějakého organizovaného stavovského spolku v Čechách.

My vlastně vůbec nevíme, kdo ze šlechticů konkrétně se k únorovému memorandu z 15. února 1547 připojil, resp. do jaké míry bylo tehdejší proklamované únorové „usmíření“ královských měst a šlechty (oslavované v městském prostředí – ale, pokud víme, jen v něm – i písňovou tvorbou)⁴⁶ odrazem skutečné politické reality. Většina významnějších a bohatších českých šlechticů byla v polovině února 1547 ještě v Litoměřicích nebo na cestě z Litoměřic domů, nikoli v Praze. Ostatně i ze samotné dikce únorového memoranda je zřejmé, že jeho hlavními iniciátory byli pražští městští politici, kteří vedli s králem Ferdinandem písemný diplomatický dialog již několik týdnů,⁴⁷ nikoli šlechta. To je zřejmé jak z popisu vzniku únorového memoranda z pera Sixta z Ottersdorfu,⁴⁸ tak tuto skutečnost dokládá i (zřejmě nechtěný) formulační detail v závěru únorového memoranda. Zde se praví, že jeden z originálů přihlašovacích listů má být předán „stavu panskému a rytířskému“ (ale nepraví se konkrétně komu a kam), zatímco druhý originál má být odevzdán „... nám Pražanům a městům...“. Také sám Sixt z Ottersdorfu, který v jiných částech svého textu výslovně poukazuje na angažmá konkrétních šlechticů v odboji, je v případě popisu podílu šlechtické složky stavovské obce na únorovém memorandu velmi zdrženlivý. Byť uvádí, že se páni a rytíři sešli „v počtu znamenitém“, výslovně zmiňuje

44 J. TEIGE (ed.), *Sixt z Ottersdorfu – Knihy památné*; později též viz Zdeněk BENEŠ, *Akta aneb Knihy památné čili historie Sixta z Ottersdorfu (Studie o genezi jednoho historického textu)*, Český časopis historický 90, 1992, s. 188–203.

45 J. TEIGE (ed.), *Sixt z Ottersdorfu – Knihy památné*, sv. I, s. 90.

46 „Píseň o přátelském snešení všech tří stavův království českého“ viz K. TIEFTRUNK, *Odpor stavův českých*, s. 98–98; též viz Jaroslav KOLÁR (ed.), *Dvě písně proti Ferdinandovi I. z doby stavovského povstání 1547*, in: týž (ed.), *Zrcadlo rozděleného království (Z politických satir předbělohorského století v Čechách)*, Praha 1963, s. 106–119.

47 SČ II, č. 18–19, s. 57–68.

48 J. TEIGE (ed.), *Sixt z Ottersdorfu – Knihy památné*, sv. I, s. 89.

aktivní účast jen v případě česko-bratrských politiků Bohuše Kostky z Postupic a Viléma Křineckého z Ronova;⁴⁹ podle znění obžalob (textově shodných s obžalobou Křineckého) se spolupečetiteli únorového memoranda stali také Arnošt Krajíř z Krajku a Václav Valkoun z Adlaru.⁵⁰

I z hlediska ryze technického (odmyslíme-li si dlouhodobé dřívější obecně nepřátelské vztahy mezi vyššími stavy a královskými městy v Čechách, na úrovni nejvyšší politiky ještě jasně zřetelné koncem roku 1546) si lze jen stěží představit, že by uprostřed hluboké zimy (v polovině února) čeští venkovští šlechtici na základě tištěného traktátu, který z Prahy někteří páni či rytíři přivezli, masově nakupovali pergameny, platili písaře a vytvářeli vůči vlastní osobě tak závažný pramenný důkaz, když samotné únorové memorandum neobsahovalo žádný termín ani případnou sankci. Pro běžného venkovského šlechtice, který se politického života aktivně neúčastnil, nebyl v této počáteční fázi odboje žádný důvod k uspěchané reakci. K závěru o minimálním efektu únorového memoranda logicky dospěl i Josef Janáček.⁵¹

Z této taktické chyby se organizátoři odboje poučili a v polovině března už postupovali v případě vytváření signatářské základny stavovského spolku zcela jinak. I z tohoto důvodu byla podle mého názoru logická už původní interpretace Karla Tieftrunka, který vytvoření masové základny stavovského spolku (definovaného jako skupina signatářů „Přátelského snešení“) spojil až s přípravou březnového opozičního programu a dospěl k závěru, že rozhodující část z celkového počtu více než 1 700 signatářů se ke stavovskému spolku formálně připojila (přivěšením pečeti ke stavovskému programu) až v průběhu dubnové části zemského sněmu, resp. až při samotném konci těchto jednání (25. dubna 1547).⁵²

I když se svým způsobem nalézáme v „pramenné nouzi“, existuje řada indicií, které tomu nasvědčují. Počátkem března se po ostudném fiasku habsburských vojsk v bitvě u Rochlice (2. března 1547) vyvíjela vojenská situace v říši v neprospěch Habsburků. Král Ferdinand nedlouho poté nechal z Drážďan rozeslat po českých krajích trochu zmatený

49 Těchto jednání se mělo údajně účastnit 300 až 400 pánů a rytířů, přitom se však všichni šlechtičtí účastníci vešli do domu Bohuše Kostky z Postupic v Celetné ulici (čp. 562). Viz Václav Vladivoj TOMEK, *Dějepis města Prahy*, XI, Praha 1897, s. 324 a J. JANÁČEK, *České dějiny* I/2, s. 241.

50 SČ II, č. 132, s. 359 a č. 154, s. 416 (s odkazem na text, týkající se Křineckého, zde č. 131, s. 335 a 346).

51 J. JANÁČEK, *České dějiny* I/2, s. 255: „... Ačkoliv odbojníci už na únorovém sjezdu vyzvali ostatní stavy, aby se k nim připojili, do březnového sněmu zaznamenali podle všech známek jen zcela nepatrný přírůstek, pokud se vůbec někdo k jejich spolku přihlásil...“

52 K. TIEFTRUNK, *Odpor stavův českých*, s. 185–186. Těto interpretaci odpovídá i zmínka v červencovém mandátu krále Ferdinanda o třech chronologicky vymezených skupinách signatářů „Přátelského snešení“, viz níže pozn. č. 94.

otevřený list (datovaný 8. března 1547),⁵³ kterým stavům nařizoval, aby pod vedením Šebestiána z Weitmille (který byl v roce 1546 jmenován vrchním velitelem české zemské hotovosti, ale jeho termín pověření zemským sněmem už dávno vypršel) mobilizovali zemskou hotovost k obraně před hrozícím vpádem kurfiřtova vojska do Čech. To byl významný další podnět pro stavovskou opozici, která se připravovala na sněmovní jednání, svolané jednostranně (přes výslovný nesouhlas krále Ferdinanda) do Prahy. Toto jednání nemělo *de iure* váhu zemského sněmu, do Prahy se však ke stanovenému datu (17. března 1547) sjelo i z venkova mimořádné množství českých šlechticů, aby projednali další postup.

Během prvních hektických dnů tohoto jednání byl nejen ustaven řídicí štáb („*osoby zřízené*“) ale vznikl také nový text, další „Přátelské snešení“, kterým se rozšiřoval opoziční program výrazně nad rámec únorového memoranda. Druhým „Přátelským snešením“ se rozuměl text, ve kterém opoziční stavové na svém březnovém jednání specifikovali konkrétní případy porušování zemských svobod ze strany panovníka.⁵⁴ Na něj se následně (jako výslovně na text, ke kterému se členové, resp. signatáři „Přátelského snešení“ hlásí) odvolávají stavové při pozdějších jednáních ještě v závěrečné fázi dubnového jednání zemského sněmu.

Skutečnost, že dohodnuté „artikule“ měly být zároveň opoziční stavovskou předlohou pro chystaný oficiální dubnový zemský sněm (resp. stavovskými podmínkami, o kterých chtěli s králem vyjednávat), není nikterak v rozporu s tím, že i tento text byl považován za „Přátelské snešení“ ve smyslu programu stavovské opozice. Vytvářel programovou platformu a původní manifestační prohlášení nahrazoval konkrétními požadavky.⁵⁵ Tedy přesněji řečeno konkrétně specifikoval, v čem byly během prvních dvou desetiletí Ferdinandovy vlády narušovány stavovské svobody, a jak by měla být zjednána náprava.

Text memoranda z 15. února 1547 odmítal jen mobilizační mandát a zároveň konstatoval, že akceptováním tohoto mandátu by čeští stavové přišli o všechny své svobody. V půlce března však bylo obecně známo, že král svůj lednový mandát zrušil. To výslovně potvrdil sám Ferdinand I. v otevřeném listu z 19. února, adresovaném pražským měšťům.⁵⁶ Proto stavovský výbor musel specifikovat novou společnou programovou základnu, resp. upřesnit, které další tradiční stavovské svobody (vedle již zrušeného lednového

53 *Akta všech těch věcí*, s. 46 (pag. X II).

54 V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy*, XI, s. 331: „... první z artikulů těchto, jichž bylo padesát sedm a které stavové nazývali přátelským snešením mezi sebou, vztahoval se k náboženství...“.

55 Takto i K. TIEFTRUNK, *Odpor stavů českých*, s. 97: „... A tak povstalo z přátelského sjednocení obou obcí Pražských toto přátelské snešení všech tří stavů, jež bylo odtud heslem všech milovníkův práv zemských, kteří nedlouho potom, totiž ke konci března, v zvláštních artikulích žádosti své formulovali...“.

56 SČ II, č. 30, s. 128–129: „... od těch vyšších tištěných mandátův dobrovolně pouštíme a ku pomoci jich bráti neráčíme...“.

mandátu) jsou ze strany krále porušovány. To byl nový smysl a obsah „Přátelského snešení“, za jehož členy se prokazatelně považovalo k 22. březnu 1547 celkem 33 českých pánů a 103 rytířů, kteří přitiskli své pečeti k listu, odeslanému přímo ze sjezdového jednání kurfiřtu Janu Fridrichu Saskému. Tito mužové⁵⁷ zřejmě tvořili jádro signatářů „Přátelského snešení“, jejichž počet se pak do 25. dubna 1547 rozšířil na dosud více či méně přesně identifikovatelných 1 749 šlechticů (168 pánů a 1 581 rytířů).

Jistou interpretační komplikaci však představuje skutečnost, že text „Přátelského snešení“ z března 1547 se také postupně vyvíjel. Zatím neznáme jeho přesné znění v té podobě, v jaké jej stavové původně někdy počátkem poslední březnové dekády roku 1547 schválili. Průběh samotného schvalovacího procesu zachytil jeden z jeho hlavních aktivních účastníků, staroměstský kancléř Sixt z Ottersdorfu.⁵⁸ Text tohoto obsáhlého materiálu (badatelsky zpřístupněný poprvé až v edici z roku 1872)⁵⁹ je však dosud znám právě jen z rukopisu téhož Sixta z Ottersdorfu. Nemáme proto zatím žádnou možnost ověřit, zda Sixt z Ottersdorfu skutečně zapsal text onoho „Přátelského snešení“⁶⁰ v té podobě, jak jej opoziční stavové někdy kolem 22. března 1547 odsouhlasili (jak sám v rukopise tvrdí), nebo zda pak při pozdějším sepisování svého rukopisu (který vznikl s odstupem několika měsíců až po panovnických sankcích a po vydání králova tendenčního spisu *Akta všech těch věcí*) použil nějakou mladší neoficiální textovou verzi, průběžně doplňovanou o různé dílčí návrhy až do zahájení dubnového sněmu.

Za pravděpodobnější považují spíše druhou ze zmíněných variant. V samotném Sixtem zaznamenaném textu je výslovně zmíněno, že text v březnu schváleného „Přátelského snešení“ bude možné rozšířit o další dodatečné návrhy.⁶¹ To by pak vysvětlovalo

57 Staatsarchiv Weimar, sign. Reg J pag. 68-77 C No 3; zde fol. 75. Edice viz SČ II, č. 49, s. 166. Identifikace konkrétních signatářů na základě zbytků sfragistického materiálu viz P. VOREL, „Přátelské snešení stavů českých“, s. 90–92.

58 J. TEIGE (ed.), *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné*, sv. I, s. 113 („... Kterížto artikulové v kolleji vylhlášení příčinu velikou a téměř přední dali, že jsou se někteří hněvati museli...“).

59 K. TIEFTRUNK, *Odpor stavův českých*, příloha za textem na s. 364–384. Odtud byl text přejet roku 1880 i do hlavní ediční řady, evidující nejvýznamnější prameny právní povahy pro české dějiny předbělohorské doby, viz SČ II, č. 42, s. 150–160. V souhrnné edici rukopisu Sixta z Ottersdorfu je v případě březnového programu uveden vzhledem k velkému rozsahu jen výběr tohoto textu (s odkazem na úplnou verzi v edici z roku 1872), viz J. TEIGE (ed.), *Sixt z Ottersdorfu – Knihy památné*, sv. I, s. 114–136.

60 Tamtéž, sv. I, s. 113: „...po kterýchžto přečtení Přátelském toto snešení se stalo...“.

61 Tamtéž, sv. I, s. 136: „...jestli že by mimo tyto artykule již položené co ještě užitečného a stavům království tohoto Českého i všem jeho obyvatelům prospěšného dobrého od kohož koli a od kteréž koli osoby ze všech tří stavův v tomto času mohlo vymyšleno a nalezeno býti, tehdy při sněmu budoucím máme a budem moci o tom rozmlouvati a uvážice to i takése o to snesouce, budem moci i to k těmto artykulům přidati...“.

značnou obsahovou nevyváženost oněch sedmapadesáti bodů, kde vedle sebe stojí zásadní státoprávní záležitosti i okrajové konkrétní požadavky.

Není však pochyby o tom, že některé z hlavních požadavků, které jako stavovský program zaznamenal „na věčnou paměť“ Sixt z Ottersdorfu, považovali sami opoziční stavové před dubnovým sněmem za svůj společný program, ke kterému se měli přihlašovat signatáři „Přátelského snešení“. Nevíme však, zda se tento obsáhlý materiál prodjednával jen ústně v Praze v rámci neoficiálních předsněmovních jednání v březnu či později na dubnové i květnové fázi zemského sněmu, nebo zda byla ona původní březnová verze k dispozici prostřednictvím poslů i na úrovni krajů a venkovské šlechty.⁶² Technicky to jistě proveditelné bylo (před dubnovým zemským sněmem probíhaly „zakázané“ sjezdy krajské),⁶³ ale soudobou tištěnou verzí tohoto textu k dispozici nemáme (ač o tištěné verzi výslovně hovoří král Ferdinand ve svém listu z 3. dubna 1547, který zmiňuji níže).

Tiskem byl ale zcela jistě rozmnožen a distribuován konkrétní návod z 22. března 1547, jak dále postupovat.⁶⁴ Zde je výslovně zmíněno, že po stránce technické má být získávání signatářů stavovského programu prováděno stejným způsobem, „... jakž o tom v našem předešlém snešení [podtrhl P. V.] vyměřeno jest...“ (tedy v memorandu z 15. února 1547, které je zde jasně označeno za „předešlé snešení“), stanoven termín k možnému připojení se ke stavovskému programu (do Velikonoc) a nařízena povinná účast na dubnovém zemském sněmu.

Zatímco únorové memorandum svým obsahem nikoho k ničemu nenutilo a nechávalo každému na zvážení, zda vydá pěknou hromádku grošů za zhotovení dvou stejnopisů pergamenové listiny, ve které bude deklarovat nesouhlas s královským mandátem, dikce tištěného březnového cirkuláře už je úplně jiná. Všichni musí učinit rozhodnutí. Buď se stanou signatáři, podle čehož „zřízené osoby“ poznají, „... kdo náš přítel a milovník obecného dobrého království jest...“, nebo výzvu ignorují a tím se řadí jasně mezi „... nepřítel...“.⁶⁵

Teprve tento materiál byl podle mého názoru jasným impulsem k zahájení rozsáhlejší signatářské akce, směřované i na venkov. Stavovský výbor měl v té době již vytvořen

62 Tento předpoklad vyslovil P. VOREL, „Přátelské snešení stavů českých“, s. 83; odtud Z. VYBÍRAL, *Politická komunikace*, s. 138–140.

63 Konání krajských sněmů v celé zemi ve čtvrtek 31. 3. 1547 výslovně nařizovala mobilizační vyhláška z 23. 3. 1547, takže lze předpokládat, že krajské sněmy tehdy skutečně zasedaly, viz SČ II, s. 170: „... Item, v každém kraji mají se krajané sjeti od toho čtvrtku v tém dni, to jest ten čtvrtek před nedělí květnú...“

64 „Páni, rytířstvo, Pražané a jiní poslové z měst království českého při času Středopostí v Praze shromáždění tento artikul níže položený rozkázali sou dáti vytisknouti, aby všickni věděli a uměli se zpravit“, v edici viz SČ II, č. 50, s. 167; *Akta všech těch věcí*, s. 48.

65 P. VOREL, *Velké dějiny*, s. 184–185.

organizační štáb (který mohl zajistit shromažďování stovek individuálních i hromadných „přihlašovacích listů“ z celého království a měl je kam ukládat) a byl k dispozici konkrétní program (formulovaný kolem 22. března), který stavovský výbor v nějaké podobě (psané nebo tištěné) distribuoval spolu s instrukcí z 22. března 1547.

Dalším krokem byla příprava společné obrany. Dne 23. března 1547 přijali opoziční stavové usnesení o svolání zemské hotovosti,⁶⁶ které rozšiřovalo okruh základní dokumentace, vydávané stavovským spolkem a závazné pro členy (signatáře) „Přátelského snešení“.⁶⁷ Tato mobilizační vyhláška byla rozmnožena tiskem a distribuována i po krajích, a to společně s textem listu z 21. března 1547, ve kterém stavovský výbor oznamoval Šebestiánovi z Weitmille, že jeho jmenování hejtmanem zemské hotovosti (schválené na zemském sněmu roku 1546) již vypršelo, a nadále tedy vojsku zemské hotovosti nevelí; cokoli bude podnikat, činí na vlastní zodpovědnost.⁶⁸

Jistě nelze zpochybnit návaznost těchto aktivit na únorové memorandum, ale březnová mobilizační vyhláška není na onen dokument obsahově vůbec nijak vázána. I svou formou jde o nové „snešení“, tedy dokument tří stavů Království českého, „... *kterých se se spolu tak křesťansky snesli a srovnali...*“. Přitom sami stavové výslovně i tuto březnovou mobilizační vyhlášku nazývali „Přátelským snešením“.⁶⁹ Opoziční stavovský výbor však v březnu nesvolával zemskou hotovost proto, aby naplnil závazek z únorového memoranda (ve kterém se pouze jeho signatáři zavázali ke společné obraně, pokud by někdo z nich byl ze strany krále postižen za neuposlechnutí lednového mandátu), ale k obraně země, která je napadena vojskem zahraniční mocnosti (nikoli ohrožována vlastním králem). Na mobilizační vyhlášku z 23. března 1547 se výslovně odkazuje Kašpar Pluh z Rabštejna (stavy zřízený hejtman zemské hotovosti) ve svém listu z 4. dubna 1547, adresovaném „zřízeným osobám“, kde žádá o urychlené vyslání vojenské pomoci „... *podle našeho*

66 SČ II, č. 52, s. 168–174; *Akta všech těch věcí*, s. 48–51.

67 V listu z 29. 3. 1547, adresovaném moravským stavům, popisují „zřízené osoby“ nedávné před-sněmovní jednání: „... *v počtu znamenitém a velikém ze všech stavův i také krajův království Českého v Praze v kolleji Veliké na jistý den sme se sjeli a májice těžkost nad zavedením našim, snešení a nařízením přátelské mezi sebou sme učinili, kteréžto V[ašim] M[ilostem] a Vám teď vytištěné posíláme...*“. Karel Tieftrunk předpokládal, že k tomuto listu přiložili čeští stavové svoje programové prohlášení, přijaté kolem 20. 3. („... *o středopostí...*“), ale z textu jasně vyplývá, že Moravanům byl tento materiál k dopisu přiložen v tištěné formě, což by spíše svědčilo o mobilizační vyhlášce z 23. 3. 1547, která se v tištěné podobě dochovala a která spíše odpovídá účelu, kvůli kterému byla žádost o vojenskou pomoc na Moravu odeslána. Viz SČ II, č. 62, s. 183–184 a K. TIEFTRUNK, *Odpor stavův českých*, s. 141.

68 SČ II, č. 46, s. 163; *Akta všech těch věcí*, s. 51.

69 „... *jakož podle předešlého snešení a přátelského nařízení* [podtrhl P. V.] *všech tří stavův království Českého vyslán a vypraven jest byl lid válečný do pole ku pomezí pro obranu a ochranu království Českého i také svobod téhož království...*“. Takto je březnová mobilizační vyhláška označena ještě v usnesení dubnového sněmu, viz SČ II, č. 87, s. 239.

bohdá křesťanského spolčení...“; potřebou bránit zemi před cizím vojskem pochopitelně argumentují opoziční stavové i vůči králi.⁷⁰

Král Ferdinand po celou dobu stavovského odboje vedl diplomatickou písemnou komunikaci i s konkrétními osobami, městy a formou nařízení a otevřených listů (často distribuovaných i v tištěné podobě). Výslovné zmínky o tom, že bere na vědomí existenci stavovského spolku, spojeného nějakými závazky a smlouvami („Přátelského snešení“), se však objevují až bezprostředně před konáním králem schváleného zemského sněmu, který měl být zahájen v Praze 18. dubna 1547.⁷¹

První takovou výslovnou zmínku známe z králova listu, datovaného 3. dubna 1547 v Boru u Tachova, kterým se obrací na zemské úředníky a královské rady, které nechal svolat na Pražský hrad na úterý 5. dubna.⁷² Král předpokládá, že oslovení jsou informováni o březnovém stavovském sjezdu a o všem, co se tam seběhlo. Konkrétně připomíná, že na onom březnovém sjezdu odbojníci „...mezi sebou závazky a zpuntování udělali, spisy a traktáty tištěné vydali a k tomu veřejnou hotovost nařídili a nadto i zemi někteří vyzdvihují a krajům do pole poroučejí...“. Konkrétně zmiňuje tři dokumenty, o kterých ví: 1) stavovský program, který měl mít podle králových informací i tištěnou podobu („...artikule, které jsou od nich sestaveny a tištěny...“); 2) tištěnou prováděcí vyhlášku z 22. března 1547, stanovující termín, do kterého je možné se přihlásit do stavovského spolku; 3) tištěnou mobilizační vyhlášku z 23. března 1547.

V té době ještě král předpokládal, že se bude moci dubnového zemského sněmu osobně zúčastnit. Nařídil tedy zemským úředníkům, ať stavovský program (jehož text sám neměl k dispozici) důkladně prostudují a zašlou mu písemné stanovisko, jak by s ním bylo možné naložit, resp. jak jej argumentačně zpochybnit. Pokud by o tom měli jednat až na sněmu, tak by na důkladné promyšlení nebylo dost času. Všechny důrazně žádá, aby do stavovského spolku nevstupovali.

O deset dní později již král Ferdinand věděl, že se do Prahy na sněm nedostane (kvůli účasti na vojenském tažení proti kurfiřtu Janu Fridrichovi). Účastí na sněmu v roli svých zástupců proto pověřil skupinu nejvyšších moravských zemských úředníků,⁷³ pro kterou

70 SČ II, č. 70, s. 195; č. 71, s. 196–199; č. 79, s. 212–216.

71 V dochované dvojici listů, které si král Ferdinand vyměnil 25. – 26. 3. 1547 s představiteli stavovského výboru, není o stavovském spolku zmínka ani ze strany samotných stavů, ani krále; viz SČ II, č. 56, s. 177 a č. 58, s. 179–180.

72 Národní archiv Praha, Registra, kn. č. 41 (dále jen RG 41), fol. 3–4. Viz plný text tohoto listu zde v ediční příloze. Text tohoto listu neznal K. TIEFTRUNK, *Odpor stavův českých*, s. 153–160, ani J. JANÁČEK, *České dějiny*, I/2, s. 271.

73 RG 41, fol. 8v–9v. Hlavní osobou, na kterou král spoléhal, byl však mezi těmito zástupci především český místokancléř Jiří Žabka z Limberka, který měl pro krále zjistit, kdo z českých šlechticů patří mezi hlavní iniciátory „Přátelského snešení“.

nechal vypracovat obsáhlou instrukci, datovanou v Chebu 13. dubna 1547. Text této instrukce⁷⁴ byl ale určen spíše české opozici, neboť je v ní obsažen obsáhlý komentář politického dění uplynulých několika týdnů a zároveň královo první doložené konkrétní stanovisko vůči českému stavovskému opozičnímu spolku. Nevíme však, do jaké míry bylo toto stanovisko ovlivněno výše zmíněnými komentáři z pera zemských úředníků (pokud se jim vůbec text březnového programu dostal do rukou).

Král už v instrukci z 13. dubna 1547 žádal, aby se stavovský spolek před zahájením sněmu dobrovolně rozpustil, neboť jediný důvod, kvůli kterému vznikl (lednový mobilizační mandát) už pominul. To pak byla hlavní „oficiální“ interpretace („Přátelské snešení“ = pouze memorandum z 15. února 1547),⁷⁵ kterou král později velmi úspěšně použil v červnové litoměřické výzvě.

Samotná instrukce z 13. dubna 1547 však dokládá, že král byl přesněji zasvěcen do aktivit, ke kterým se signatáři „Přátelského snešení“ zavázali. Jednak obecně král hovoří v množném čísle o několika následných „snešeních“ („... *všech těch osob, kteréž sou ta snešení a závazky mezi sebou vzdělaly...*“), jednak signatářům „Přátelského snešení“ klade další podmínky, které se dají poměrně přesně ztotožnit až s březnovými aktivitami stavovského spolku. Signatáři „Přátelského snešení“ se měli vyvázat ze svých listinných závazků zároveň spolu s jednoznačnou písemnou formulací stavovských požadavků, projednávaných kolem 22. března 1547 („... *a další jaké artikule aneb stížnosti, kteréž by jednati chtěli [...], aby jim toho sepsaného dodali...*“), a se stažením stavovského vojska, svolaného na základě mobilizační vyhlášky z 23. března 1547 („... *lidu válečnému z pole utáhnouti rozkáží...*“).

Pro identifikaci obsahu „Přátelského snešení“, jak jej tehdy vnímali sami opoziční stavové, je důležité znění stavovské odpovědi na královu instrukci z 13. dubna 1547.⁷⁶ Autoři zde vůbec nereagovali na královu argumentaci, týkající se vzniku stavovského spolku v souvislosti s lednovým mobilizačním mandátem. Onen již zrušený mandát zde vůbec zmíněn není. Naopak, tento text popisuje průběh vzniku stavovského spolku úplně jinak: Po shoření desk zemských nastal právní zmatek, protože původní obsah desk zemských (zajišťující stavovské svobody a specifikující rozsah vzájemných povinností stavů) nebyl obnoven. Blíže neurčení iniciátoři („... *lidé dobří, upřímní a krále J. M. a království českého i obecního dobrého praví milovníci ze všech tří stavů království českého...*“) se proto ve velkém počtu sjeli do Prahy a „... *mezi sebou jsou o takových těžkostech a zavedení království Českého rozmlouvali [...], na tom sou se snesli a srovnali [...]* a to vše, aby se podstatněji i s větším a dostatečnějším gruntem působilo a dalo, pečeti svými to

74 SČ II, č. 84, s. 222–236.

75 K. TIEFTRUNK, *Odpor stavův českých*, s. 180.

76 SČ II, č. 89, s. 242–252.

stvrдили...“. Když pak dále autoři odpovědi na královu instrukci vysvětlují, proč „... k takovému jich snešení a přátelskému nařízení sme přistoupili a pečětmi našimi toho potvrdili...“, uvádějí jako hlavní tři důvody: Vedle obrany zemských svobod také nápravu právního systému („...aby soudové a lidské spravedlnosti svůj průchod míti mohli...“) a zajištění majetkové stability („... a lidé skrze rozličné obmysly o statečky své nepřicházeli...“). O ničem takovém se v únorovém „Přátelském snešení“ nehovoří, ale tyto požadavky (ve zcela konkrétní podobě) obsahuje programové „Přátelské snešení“ z března 1547.

O výrazném posunu programové náplně stavovského spolku (která již s prvním „Přátelským snešením“ z 15. února 1547 neměla mnoho společného) nás informují také zlomkovité prameny, které se dochovaly v souvislosti s průběhem posledních dnů dubnové fáze zemského sněmu. Král Ferdinand ve své instrukci z 13. dubna 1547 i později (ještě 16. a 17. dubna) formou individuálně adresovaných listů žádal zemské úředníky i několik dalších významných šlechticů, kteří se ještě nestali signatáři „Přátelského snešení“, aby v žádném případě do stavovského spolku nevstupovali.

Nakonec se však k „Přátelskému snešení“ mezi 22. a 25. dubnem připojili nejen všichni královi dosud věrní zemští úředníci (jejichž postoj formálně deklaroval nejvyšší purkrabí pražský Volf starší z Krajku),⁷⁷ ale také hlavní opoziční předák a dřívější politický vůdce českých novoutrakvistů Jan z Pernštejna,⁷⁸ na kterého byla králova pozornost v době odboje obzvlášť zaměřena.

V případě zemských úředníků byla zpočátku vyjednávání vedena v souladu s královskou instrukcí, podle které se „Přátelské snešení“ týkalo jen únorového memoranda. Proto Volf Krajíř nejprve navrhoval řešení, při kterém by zemští úředníci přistoupili k „Přátelskému snešení“ (tak jak bylo formulováno v únorovém memorandu) za předpokladu, že dojde k mírné textové úpravě oné původní verze z 15. února.⁷⁹ Jednání tímto směrem však stavovský výbor jednoznačně odmítl a možný vstup mezi signatáře

77 SČ II, č. 91, s. 254–255: „Řeč nejvyššího purkrabího pražského Volfa Krajíře, že úředníci zemští v příčině obnovení některých svobod se stavy se srovnávají“ z 22. 4. 1547.

78 Jan z Pernštejna je považován za autora tzv. „Pernštejnského memoranda“ z roku 1539 (u kterého je jako autor uveden jeho tehdy jedenáctiletý syn Jaroslav). Onen text však měl podle mého názoru úplně jiný účel a nevzniklo jako přímý výsledek opoziční stavovské aktivity, ale naopak „na objednávku“ krále Ferdinanda I. Argumenty k této interpretaci viz P. VOREL, *Velké dějiny*, s. 144–145. Nepochybně se jedná o formu politické komunikace (dopis, který byl záměrně formulován tak, aby poskytl argumentační prostor pro odpověď, která byla hlavním smyslem vzniku takové dvojice textů, byl v západní Evropě doby renesance oblíbeným literárním žánrem), ale její původní účel mohl být úplně jiný, než jak se jeví bez zohlednění tohoto kontextu. Význam „Pernštejnského memoranda“ je podle mého názoru z hlediska analýzy organizačních aktivit české stavovské opozice koncem třicátých let 16. století přeceňován. Viz J. JANÁČEK, *České dějiny*, I/2, s. 123–141, W. EBERHARD, *Monarchie und Widerstand*, s. 316–334 a nejnověji také Z. VYBÍRAL, *Politická komunikace*, s. 135–138.

79 K. TIEFTRUNK, *Odpor stavův českých*, s. 184.

„Přátelského snešení“ podmínil výslovným souhlasem s odvedením peněžní částky, stanovené mobilizační vyhláškou z 23. března 1547 (která s únorovým memorandem nijak nesouvisela).

Přes zjevné pokusy krále i zemských úředníků posunout interpretaci „Přátelského snešení“ již v této fázi jednání zpět k únorovému memorandu (smysl další existence stavovského spolku by pak mohl být v důsledku zrušení lednového mandátu skutečně logicky zpochybňován), považovali na dubnovém sněmu členové stavovského spolku za svůj hlavní programový materiál březnový text. To mohl být důvod, proč místopisář Království českého Oldřich Humpolec z Prostiboře, který získal opis „Přátelského snešení“, měl údajně nazvat (ač to popíral) tento text „*srocením pikhartským*“.⁸⁰ Pokud by se mělo jednat „jen“ o text únorového memoranda, pak by taková reakce postrádala smysl. Březnový program však obsahoval (hned v prvním artikulu) také požadavek na právo svobodného svolávání konfesijně vymezených stavovských sjezdů, na kterých se mají řešit otázky náboženské (v daném případě vytvoření společné nekatolické konfese, odkazující se zřejmě na marný pokus z roku 1543).

Jan z Pernštejna se snažil do posledních okamžiků vyčkávat. Nakonec však i on souhlasil s tím, že jeho pečeť bude k „Přátelskému snešení“ připojena, podobně jako několik dalších šlechticů, kteří jednoznačně příslušeli k habsburskému táboru a dokonce se po rozkladu odboje podíleli na represích vůči těm, kdo byli označeni za viníky. I tato nelogičnost byla zřejmě jedním z důvodů, proč všichni starší editoři při svém zpřístupnění textu Sixta z Ottersdorfu rezignovali na zveřejnění seznamu členů stavovského spolku, tedy signatářů „Přátelského snešení“. Onen seznam totiž zdánlivě nedával žádný smysl, neboť ke stavovskému opozičnímu programu se vlastně přihlásili zástupci všech zájmových skupin, včetně některých osob z králova důvěrného okolí.⁸¹

Vysvětlení nám ale nabízí sám Jan z Pernštejna: Ještě v polovině dubna 1547 (kdy byl Pernštejnovi individuálně stanoven stavovským výborem termín, do kterého se ještě může k opoziční straně přidat) argumentoval tento muž námitkou, že vlastně neví, k jakému textu by měl svou pečeť přivést. Přitom se jednalo o jednoho z nejvýznamnějších předáků české novoutravistické šlechty z doby před odbojem, který měl k dispozici vlastní informační síť a byl si dobře vědom, jakou váhu (či případné důsledky) by mohla mít nejasnost, týkající se obsahu textu, ke kterému má připojit svou pečeť.

Jan z Pernštejna po vůdcích odboje požadoval vydání textu, se kterým by měl vyjádřit souhlas, čemuž se stavovský výbor bránil. V daném kontextu považuji za nemožné, aby Jan z Pernštejna mohl koncem dubna 1547 vážně tvrdit, že nezná text „Přátelského

⁸⁰ Tamtéž, s. 183.

⁸¹ Na tento logický rozpor jsem upozornil v souvislosti s edicí seznamu signatářů. Viz P. VOREL, „*Přátelské snešení stavů českých*“, s. 94–95.

snešení“ z 15. února 1547. Po březnovém jednání, ze kterého vzešel návrh předlohy pro dubnový sněm, už organizační štáb odboje interpretoval každé nové připojení se k opozičnímu táboru jako souhlas se sněmovní předlohou, schválenou v březnu, a s následnou mobilizační vyhláškou. Sněmovní předloha však byla stále upravována a projednávána ústně; její aktuální verzi odmítaly „osoby zřízení“ (tedy členové stavovského výboru) poskytnout tomu, kdo *de iure* ještě členem „Přátelského snešení“ není.⁸² Zřejmě i proto o předložení tohoto textu v písemné podobě ostatně žádal i král Ferdinand v instrukci z 13. dubna 1547.

Nakonec však Jan z Pernštejna prostřednictvím svého diplomata Jana Vyskytenského z Vyskytné⁸³ do „Přátelského snešení“ vstoupil, zřejmě jako jeden z úplně posledních významnějších českých šlechticů. Jakmile pak osobně dorazil do Prahy na zemský sněm, ujal se v „Přátelském snešení“ vůdčí role. I to mělo svoji logiku: Habsburská vojska již od Chebu odtáhla do Saska a pronásledovala kurfiřta Jana Fridricha. Bezprostřední nebezpečí masivního vpádu vojsk Karla V. a Ferdinanda I. do Čech v té chvíli nehrozilo. Radikálních kroků nebylo zapotřebí, ač ještě počátkem dubna „zřízené osoby“ zoufale apelovaly na českou venkovskou šlechtu a vyzývaly k záchraně vlasti před hroící záhubou.⁸⁴

82 Chybně tuto komunikaci stavovského výboru s Pernštejnem interpretuje K. TIEFTRUNK, *Odpor stavův českých*, s. 152, který předpokládá, že Janu z Pernštejna nechodily zprávy od pražského stavovského výboru v důsledku informační blokády, organizované na Moravě zemským hejtmanem Václavem z Ludanic. Nověji a přesněji k této záležitosti viz P. VOREL, *Pernštejnská diplomacie*, s. 238–242.

83 J. TEIGE (ed.), *Sixta z Ottersdofru Knihy památné*, sv. II, s. 13; P. VOREL, *Pernštejnská diplomacie*, s. 239–244. K osobnosti Jana Vyskytenského nejnověji viz Petr VOREL, *Koncese na hledání pokladů u Kutné Hory pro Jana Vyskytenského z Vyskytné z roku 1538*, Numismatické listy 67, 2012, s. 49–57.

84 Od března 1547 stavovský výbor komunikoval s českým venkovem formou tištěných vyhlášek. První byla výše zmíněná vyhláška, stanovující formu a termíny přihlašování se k „Přátelskému snešení“ z 22. 3. 1547 [SČ II, č. 50, s. 167]. Druhou byla mobilizační vyhláška z 23. 3. 1547 [SČ II, č. 52, s. 168–174]. Ta byla tištěna společně (jako jeden materiál) s textem listu stavovského výboru, adresovaným Šebestiánu z Weitmille a datovaným 21. 3. 1547 [SČ II, č. 45, s. 163]. Z tištěných *Akt všech těch věcí* ani z moderních edic, kde jsou jednotlivé písemnosti řazeny chronologicky, tato souvislost patrná není. Aby se jednotlivé písemnosti nepletly, byl význam další vyhlášky z počátku dubna (jejíž znění je extrémně apelativní s ohledem na tehdejší přímé vojenské ohrožení země ze strany Habsburků) zvýrazněn pořadovým číslem v názvu: „*Třetí rozepsání do všech krajův Království českého*“ z 5. 4. 1547 [SČ II, č. 72, s. 199; zde jen regest; celý text viz *Akta všech těch věcí*, s. 64–65 (fol. ffIIIv–ggII), zde je však uvedena chybná datace k 5. 4.; středa po Květné neděli či po sv. Abroži vychází na 6. 4. 1547, jak je správně uvedeno u regestu v SČ]. Pak ještě následovalo 13. 4. 1547 „*Přátelské a upřímné napomenutí skrz rozeslání*“, ve kterém organizační štáb odboje znovu upozorňuje, že někteří šlechtici ještě nesplnili svou mobilizační povinnost a varuje před aktivní účastí ve válce proti kurfiřtu Janu Fridrichovi [SČ II, č. 76, s. 203–206; editoři z nejasného důvodu však tento text zkrátili o oslovení; celý text viz *Akta všech těch věcí*, s. 70–71 (fol. iiiI–kkI)]. Originály těchto tištěných materiálů obsahuje konvolut ve Sbírce rukopisů a starých tisků Národní knihovny v Praze, sign. 65 E 2021.

Dubnová fáze zemského sněmu probíhala v Praze na dvou místech. Nepočtená skupina české šlechty, kterou bychom mohli označit za „politický střed“, usilující o nějaké kompromisní řešení (mezi ně patřila i část členů zemské vlády), se scházela na Pražském hradě. Opoziční štáb a stoupenci odboje setrvali na univerzitní půdě v Karolinu. Vstřícný krok z obou stran nastal krátce před 18. dubnem 1547, což byl zároveň termín zahájení oficiálního zemského sněmu (jak jej vyhlásil král Ferdinand) a zároveň poslední termín, do kdy se původně mohli jednotliví čeští šlechtici přihlásit k „Přátelskému snešení“. Tento krok nakonec učinili i členové onoho „politického středu“; někteří i ještě několik dní po 18. dubnu, jako právě výše zmíněný Jan z Pernštejna.

Je otázkou, nakolik byl tento krok předem domluven s králem Ferdinandem, který ještě krátce před oficiálním zahájením sněmu⁸⁵ varoval dosud váhající české politiky před tím, aby vstoupili do stavovského spolku. Situace na říšském bojišti byla v té době velmi nejistá, a i když Ferdinand Habsburský navenek nemohl dát najevo pochybnost o konečném vítězství habsburských vojsk, jako reálný politik jistě promýšlel i situaci, v jaké by se v Čechách ocitl, pokud by jeho tažení do Saska nebylo úspěšné. Stejně tak i domácí čeští šlechtici, pokud nezastávali jeden ze dvou extrémních politických postojů a nespojili svou budoucnost výslovně s vítězstvím té či oné strany na říšském bojišti, hledali řešení, které by je osobně neohrozilo, ať už válka v říši dopadne jakkoli.

V dané chvíli to nebylo jednoduché, ale právě tato interpretace podle mého názoru může vysvětlovat onu nelogičnost, vyplývající z výsledné struktury signatářů „Přátelského snešení“, mezi které nakonec patřili i někteří výslovní exponenti královské strany. Ti vstoupili do „Přátelského snešení“, ale s výslovným ohrazením, že závazky, které tím na sebe přijali, nejsou namířeny proti králi Ferdinandovi. I z tohoto detailu je zřejmé, že oním sporným závazkem byl jiný text než únorové memorandum, neboť to onu výjimku obsahuje již samo o sobě.

Počátkem třetí dubnové dekády tedy situace na české politické scéně vypadala tak, že váhající složka české šlechty, která dosud nechtěla výslovně vystoupit proti královým zájmům, začala spíše kalkulovat s vítězstvím říšské opozice a snažila se připojit ke stavovskému táboru. Důvodem mohly být obavy z možných sankcí ze strany povstaleckého tábora (pro ty, kdo se nepřipojili k „Přátelskému snešení“), ale také panovníkův zájem. Vždyť jen v případě formálního přistoupení mezi členy „Přátelského snešení“ mohli i tito mužové účinně vstoupit do následných vyjednávání politických podmínek, za kterých

85 Českým zemským úředníkům odeslal král Ferdinand list tohoto obsahu 15. 4. 1547 z Plavna. O den později (16. 4. 1547) je ve vojenském Werdě datován králův osobní list Janu z Pernštejna, ve kterém král adresáta chválí, že se vzepřel požadavku bližší neuvedených osob, aby vstoupil do stavovského spolku. Viz RG 41, fol. 10v–11v; též viz František DVORSKÝ (ed.), *Dopisy pánův Jana a Vojtěcha z Pernštejna z let 1509–1548*, Archiv český XX, Praha 1902, č. 417, s. 254.

budou opoziční stavové (i po případném neúspěchu Habsburků na bojišti v říši) ochotni nadále akceptovat Ferdinanda I. jako svého krále.

Díky tomuto královi diplomaticky velmi chytrému kroku (pokud byl s králem skutečně předem domluven,⁸⁶ což zatím jednoznačně prokázat nelze) se tak k „Přátelskému snešení“ mohli bez obav připojit i příznivci habsburské politiky, kteří tímto způsobem mohli ovlivňovat jednání opozičního tábora „zevnitř“.

Mezi členy „Přátelského snešení“ tak zdánlivě překvapivě nalézáme i město Plzeň (tuto skutečnost výslovně nezmiňuje ani Sixt z Ottersdorfu), které do té doby patřilo mezi rozhodné zastánce panovnické politiky a ještě počátkem dubna 1547 žádalo na králi vojenskou ochranu před opozičními českými stavy.⁸⁷ Právě v případě Plzně však dochované prameny nasvědčují,⁸⁸ že přistoupení těch králových stoupenců, kteří byli v době dubnového sněmu v Čechách (a nikoli s králem v Sasku v polním tažení) proběhlo s královým vědomím; respektive jednalo se o jedno z možných řešení, které jen ústně (v rozporu s předchozími královými písemnými instrukcemi) tlumočili jeho agenti (v daném případě zřejmě Jiří Žabka z Limberka, který byl s králem v té době – na rozdíl od Floriána Gryspeka – v osobním kontaktu). Zřejmě i proto v závěrečné fázi dubnové části sněmu začal nejvyšší purkrabí pražský Volf starší z Krajku náhle přesvědčovat ostatní zemské úředníky a královské rady (kteří měli do té doby jen písemnou královskou instrukci, zakazující jim vstup do stavovského spolku), že je žádoucí ke stavovskému spolku přistoupit. Na tom se nakonec všichni k 25. dubnu 1547 shodli a byla zahájena jednání, směřující k přijetí sněmovního usnesení, obhajujícího dosavadní stavovský postup. Tak tomu bylo ještě 27. dubna 1547.

O den později už bylo žádoucí dikci sněmovního usnesení upravit. Je sice formálně datováno ke dni zahájení sněmu 18. dubna 1547, ale ve skutečnosti tento zápis vznikl až 28. dubna 1547; týž den, co do Prahy dorazila zpráva o výsledku bitvy u Mühlberka. Vedle informace o přerušení sněmovního jednání až do 20. května obsahuje tento text především verifikaci postupu stavovského spolku v případě svolání zemské hotovosti

86 Tak soudí K. TIEFTRUNK, *Odpor stavův českých*, s. 192–193; vychází hlavně z dobového svědectví Sixta z Ottersdorfu, který si tak vysvětloval náhlou změnu v postoji nejvyšších zemských úředníků, viz J. TEIGE (ed.), *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné*, sv. II, s. 58–59.

87 J. JANÁČEK, *České dějiny* I/2, s. 271.

88 Město Plzeň vzneslo počátkem května na krále dotaz, jak má dále postupovat, když „...k těm, kteříž jsou předešle snešení a srovnání některá mezi sebou vzdělali, přistoupili...“. Král v odpovědi z 15. 5. 1547, odeslané z polního tábora u saského Vitemberka, potvrdil, že jejich postup byl správný a že na květnové části zemského sněmu mají postupovat tak, jak jim bude sděleno od králem vyslaných posílů, kteří jsou v dané věci náležitě instruováni. Viz RG 41, fol. 17. Z toho je zřejmé, že město Plzeň se také stalo členem „Přátelského snešení“. Samotná skutečnost, že nebylo postiženo sankcemi, ještě automaticky neznamená, že se k „Přátelskému snešení“ nepřipojilo, jak výslovně uvádí Václav Vladivoj Tomek, *Děje Království českého*, Praha 1885, s. 251.

mobilizační vyhláškou z 23. března. V upravené verzi sněmovního usnesení (všichni účastníci už byli deklarováni jako členové „Přátelského snešení“, včetně osob nově přistoupiivších) se objevuje neobvyklá formulace, týkající se vojska zemské hotovosti. Dubnový sněm formálně vyhlásil svolání zemské hotovosti k obraně země, resp. k výběru daně na financování tohoto vojska ve výši 0,1 % majetku. Tímto vojskem, svolaným už „legálně“ na základě oficiálního usnesení zemského sněmu, měla být zároveň nahrazena již existující stavovská armáda, zřízená na základě předchozích rozhodnutí stavovského výboru a operující pod velením Kašpara Pluha z Rabštejna. Tato „stará armáda“ měla být ihned rozpuštěna („... a ten lid, kterýžto do pole vypraven jest, má hned s pole strhnouti a zase domův se navrátiti...“) a nahrazena novým vojskem zemské hotovosti. Jako poslové ke králi s tímto usnesením byli z řad stavů společně vysláni zástupci strany stavovské i habsburské; všichni v té době členové a signatáři „Přátelského snešení“.⁸⁹

Květnová část zemského sněmu v Praze pokračovala ve zcela odlišné politické situaci, neboť hlavní část vojska Šmalkaldského spolku byla poražena a kurfiřt Jan Fridrich zajat. „Diplomatická hra“ mezi předáky české šlechtické opozice a králem pokračovala, jen se karty obrátily ve prospěch Ferdinanda I. Přesto zemský sněm nevyhověl královi naléhání na zrušení „Přátelského snešení“ (již velmi výhrušně formulovanému v instrukci z 15. května 1547)⁹⁰ a stavové stále ještě byli schopni přijmout společné usnesení, že samotné zřízení obranného spolku bylo zákonným krokem, neboť byla ohrožena stavovská práva.⁹¹

To byla situace pro krále Ferdinanda (přes veškeré výhody, plynoucí z vítězství u bitvy u Mühlberka) velmi nebezpečná. Od císaře Karla V. měl sice slíbenou a veřejně deklarovanou případnou vojenskou pomoc v Čechách, ale i tak by byl pro Habsburky takový otevřený konflikt nebezpečný, neboť by utvářel novou frontu za situace, kdy Karel V.

89 SČ II, č. 87, s. 239–241.

90 SČ II, č. 95, s. 258–268 (královská instrukce z 15. 5. 1547, vydaná jeho vyslancům na český zemský sněm) a č. 96, s. 268–275 (stavovská odpověď na tuto instrukci) a č. 97, s. 276–278 (usnesení zemského sněmu, zahájeného 20. 5. 1547, schválené 27. 5. 1547).

91 Diplomatické jednání mezi stavy a králem se během května 1547 „zacyklilo“ kolem otázky, zda vznik stavovského spolku („Přátelského snešení“) byl v souladu se zemským právem, či nikoli. Stavové argumentovali tím, že takové právo měli už dávno v minulosti a jen v důsledku shoření desk zemských roku 1541 nebylo deskovým vkladem ujištěno. V odpovědi na královu instrukci však uvedli, že mají k dispozici jednoznačné doklady, které ono staré stavovské právo na vznik obranného spolku dokládají. Právní prokazování zmiňovaných skutečností se mohlo táhnout po řadu let a situace mohla vyústit v podobné řešení jako koncem roku 1546, kdy král zjistil, že vlastně nemá k dispozici standardní právní nástroje, kterými by byl schopen prokázat nezákonnost stavovského postupu. Stavové souhlasili se zrušením spolku, ale až poté, co budou jejich blíže nezmiňované požadavky na obnovení starých práv ujištěny deskovým vkladem. Takto formuloval hlavní obsah stavovské politiky vůči králi po návratu ze zemského sněmu ještě 11. 6. 1547 Jan z Pernštejna, viz SČ II, č. 100, s. 282–284.

neměl ještě říši pod kontrolou (severní vojsko Šmalkaldského spolku v té době ještě úspěšně odolávalo, stejně jako některá významná říšská města, jako například Kostnice, Magdeburg či Brémy). A český vojenský potenciál byl poměrně silný; zvláště královská města byla schopna mobilizovat nebezpečně silnou armádu, jak se nakonec i ukázalo v případě pražských měst.

Ostatně i pro krále Ferdinanda bylo (i za nové mocenské situace, v níž se ocitl v jasné převaze) výhodnější nabídnout odbojné české šlechtě kompromisní řešení než nechat zemi, která měla i do budoucna představovat rozhodující zdroj jeho panovnických příjmů, poplenit a vykrást italskými a španělskými žoldnéři svého bratra Karla V.

V této situaci král použil velmi účinnou diplomatickou lest a krátce poté, co přejel zemské hranice ze Saska do Litoměřic, vydal 3. června 1547 tištěný mandát, který nechal ve velkém množství rozeslat do měst a krajů.⁹² Zde zdánlivě vyšel vstříc sněmovnímu usnesení květnové části sněmu 1547. V červnovém prohlášení deklaroval, že existence stavovského spolku by mohla být za určitých okolností stále ještě (i počátkem června) akceptována jako svým způsobem legitimní, pokud stavové prokáží, že k jeho ustavení byli oprávněni. Uznával, že někteří členové „Přátelského snešení“ se mohli stát členy spolku kvůli nesouhlasu s lednovým mandátem, ten je již ale zrušen a spolku není třeba. Všichni šlechtici, kteří budou toto vysvětlení akceptovat a přijedou bezodkladně králi přednést svoji omluvu do Litoměřic, se nemusejí obávat žádných sankcí, pokud se proti králi neprovinili jinak než jen samotným členstvím v „Přátelském snešení“, jehož skutečné záměry třeba ani neznali. Po této „nabídce“ pak král popisuje, čím vším se proti němu stavovský spolek provinil a od čeho se mají „napravení“ šlechtici distancovat.

Tato interpretace („Přátelské snešení“ = únorové memorandum) byla pro krále důležitá, aby mohl uznat jistou míru legitimacy stavovského spolku, čímž vycházel vstříc té části šlechtické opozice, která byla ochotna se s králem domluvit a přitom patřila (ať už z jakéhokoli důvodu) mezi signatáře „Přátelského snešení“.

Tak vznikla oficiální „královská“ verze: Připojením své pečeti k „Přátelskému snešení“ se signatáři zavazovali jen k tomu, co je obsaženo v prohlášení z 15. února 1547 (tedy společná obrana proti sankcím za neuposlechnutí lednového mandátu). Protože však sám král svůj mandát zrušil, není existence stavovského spolku nadále nutná. Všechno, co činil odbojový stavovský výbor navíc nad obsah únorového „Přátelského snešení“, nebylo signatářům známo a neztotožňují se s tím. Těm šlechticům, kteří tuto královskou interpretaci přijali, nabídl král beztrestnost.

Proto se na „Přátelské snešení“ z března 1547 rychle zapomnělo – jeho text patřil zjevně mezi kompromitující materiály. Ani jeho oficiální znění, schválené 22. března

92 SČ II, č. 106, s. 291–297; J. JANÁČEK, *České dějiny* I/2, s. 290.

1547 v Karolinu, dodneška nemáme k dispozici (známe jen výše zmíněnou verzi, kterou měl u sebe Sixt z Ottersdorfu, a která se jen zčásti shoduje se stavovským návrhem, na který reagoval král Ferdinand na srpnovém sněmu).⁹³

Jako by se po stránce diplomatické vrátil čas do února 1547. Signatáři „Přátelského snešení“ (pokud se jinak neangažovali v protikrálovské činnosti) neměli být sankcionováni za samotné členství ve stavovském spolku, neboť ten vznikl jen jako forma nesusouhlasu s lednovým mandátem (tak jak znělo „Přátelské snešení“ z února 1547). Jeho signatáři (pokud se své účasti ve stavovském spolku dobrovolně odřeknou) se nemají obávat msty ze strany svého krále. Na toto řešení s důvěrou přistoupila naprostá většina šlechtických signatářů „Přátelského snešení“.

Protože však někteří z nich prokazatelně přistupovali k „Přátelskému snešení“ až mnohem později, kdy již aktivity spolku dalekosáhle přesahovaly obsah původního únorového memoranda, probíhala i později v průběhu června s králem Ferdinandem diplomatická jednání, jak to vlastně s tím „odpuštěním“ myslí. Nejasnosti, které by v této věci mohly pramenit z textu červnového mandátu, upřesnil král Ferdinand dalším tištěným mandátem z 4. července 1547, který byl *de facto* určen už jen šlechtě (pražským měšťům již byly tehdy odeslány soudní obsílky).

Zde se nalézá okrajová, ale poměrně důležitá zmínka, která podle mého názoru poměrně výstižně dokládá, jak byla soudobými českými šlechtici (neboť jim byl tento text určen) vnímána časová následnost vývoje stavovského spolku. Pokud se konkrétní šlechtic jinak proti králi aktivně neprovinil a sám dobrovolně rezignuje na členství v „Přátelském snešení“, není podstatné, v jaké fázi vývoje spolku se stal jeho členem, tj. zda patří do skupiny signatářů „... z prvního, prostředního ani z posledního punktu a pečetení...“.⁹⁴

Z této formulace podle mého názoru poměrně jasně vyplývá, že ještě počátkem července (než byl započat koloběh soudních přelíčení) se v Čechách obecně vědělo, kdo se stal členem „Přátelského snešení“ v rámci „prvního pečetení“ (zřejmě 14. – 15. února 1547),

93 K březnovému stavovskému programu se svým způsobem vrací až druhé královské stanovisko (vznešení), zasláné účastníkům srpnového zemského sněmu. Nevíme však, zda byl stavovský návrh králi zaslán v té podobě, jak jej zaznamenal Sixt z Ottersdorfu, nebo zda šlo o nějakou redukovanou verzi (viz též výše pozn. č. 61). Panovník v zásadě zamítl všechny stavovské požadavky; v několika případech však považoval za vhodné svoje rozhodnutí blíže komentovat. Na seznamu stavovských požadavků (jehož přesné znění z této doby neznáme) bylo několik artikulů označeno písmeny „A“ až „E“ (SČ II, s. 491–495); na ně král reagoval (spolu s vyjádřením k legalitě ustavení stavovského spolku) podrobnějším zamítavým komentářem, členěným do pěti číslovaných bodů (1. – 5.); ostatní vybrané stavovské návrhy jsou komentovány jen stručně. Viz SČ II, č. 165, s. 479–491.

94 SČ II, č. 126, s. 319–322, zde s. 321: „... *Neb oumysl náš není, abychom těch z prvního, prostředního ani z posledního punktu a pečetení, kteříž skutečně proti nám nepřechinili, nemilostivým králem a pánem jich, jakž sme toho i v předešlém mandátu našem doložili, býti měli a ráčili, nýbrž jim to milostivě promíjeti a odpouštěti...*“.

kdo během „prostředního pečetení“ (od březnového sjezdu do zahájení dubnového sněmu) a kdo až při „posledním pečetení“ (na dubnovém sněmu).

Za neuposlechnutí lednového mandátu nebo jen za samotnou účast v „Přátelském snešení“ skutečně nikdo ze šlechticů obviněn ani potrestán nebyl. I když se následné panovnické sankce z hlediska šlechtou „obětovaných“ královských měst či Jednoty bratrské jevíly jako nepřiměřeně tvrdé (a z tohoto prostředí pocházejí hlavní dobové ohlasy, které máme k dispozici), české šlechtě se podařilo obhájit základ jejich stavovských privilegií a jako celek vyšla ze stavovského odboje bez výraznější újmy. I to byla zřejmě součástí dohody šlechtických předáků s králem, který pak rozhodující část přímé konfiskační i daňové zátěže vložil na zeměpanská města. Česká šlechta svoje pozice i v politickém ale především v ekonomickém systému celé země během několika let po neúspěšném odboji značně posílila, byť i tento vývoj byl výrazně diferencován.⁹⁵

Králova „vítězná“ interpretace „Přátelského snešení“ pak zazněla na zemském sněmu v srpnu 1547;⁹⁶ měla také logicky vyplývat z řazení dokumentů, editovaných v provládních *Aktech všech těch věcí*. V době následných panovnických represí byl případný důkazní materiál záměrně ničen. Stejně tak byly oficiálně zničeny všechny originály „přihlašovacích listů“ s oněmi bezmála dvěma tisíci pečeti, jimiž se česká šlechta a města hlásila k „Přátelskému snešení“. To byla jedna z podmínek, které si král Ferdinand stanovil, když české stavovské opozici počátkem června 1547 symbolicky „podával ruku“ ke smíru. Jeho skutečné záměry se ukázaly až o měsíc později, kdy si byl jistý, že stavovská opozice proti němu už v Čechách nemůže vojensky zasáhnout.

Ferdinandova *Akta všech těch věcí*, vydaná tiskem roku 1547 česky a o rok později v německé jazykové verzi, se stala na několik staletí hlavním pramenem k dějinám české účasti na šmalkaldské válce.⁹⁷ Těžko můžeme očekávat, že z doby krátce po stavovském odboji by se zachoval nějaký tehdy veřejně presentovaný pramen, který by výše zmíněnou

95 J. PÁNEK, *Stavovská opozice*, s. 18–53.

96 SČ II, č. 164, s. 472–479 (první královské stanovisko pro srpnový zemský sněm, většina textu se týká právě lednového mandátu, viz zde s. 474–478).

97 Německou jazykovou verzi dokonce v plném rozsahu zařadili do své mimořádně rozsáhlé edice pramenů k dějinám šmalkaldské války i protestantští editoři, viz Friedrich HORTLEDER (ed.), *Der Römischen Keyser- Vnd Königlichen Maiestete, Auch des Heiligen Römischen Reichs Geistlicher vnnnd Weltlicher Stände, Churfürsten, Fürsten, Graffen, Reichs- vnd andeder Stätte, Sampt des Hochlöblichen Käyserlichen Cammer-Gerichts, Fürstlicher Regierungen, vnd etlicher der H. Schrifft vnd beyder Rechte Gelehrten, Handlungen und Außschreiben, Send-Brieffe, Bericht, Vnderricht, Klag- vnd Supplication-Schriften, Befelch, Fürladungen, Rathschäge, Bedencken, Entschuldigungen, Protestationes, Recusationes, Ableynungen, Außführungen, Vrtheyls vnd HülffsBrieffe, Bündnissen, vnd Gegen-Bündnissen, Bunde-Ordnungen vnd Abschiede, Fehde- oder Verwahrungs-Briefe, An- vnd Fried-Stände, Verträge, vnd viel andere treffliche Schriuffteb vnd Kunden, mehr Von den Vrsachen des Teutschen Kriegs Kaiser Carls des Fünfften, wider die Schmalkaldische Bundts Oberste Chur- vnd Fürsten, Sachsen vnd Hessen, vnd Ihrer Chur- vnd F. G. G. Mitverwandte, Anno 1546. vnd 47., Zu diesen schwierigen Zeiten dem*

„oficiální“ interpretaci zpochybňoval, i když z hlediska průběhu samotného odboje bylo ono vysvětlení skutečně nelogické a jeho akceptování mohli zainteresovaní současníci skutečně vnímat jako zradu a věrolomnost jak ze strany většiny šlechty (která se jednoduchým způsobem vyvázala ze smluvní povinnosti) tak i krále (který navzdory ujišťování přistoupil k poměrně drastickým sankcím). Bez znalosti svědectví Sixta z Ottersdorfu, jehož rukopis vznikl záměrně jako protiváha tendenčních *Akt*, by bylo jen velmi obtížné formulovat jinou interpretaci vzniku a fungování stavovského „Přátelského sněžení“, než jak ji chtěla vidět vítězná habsburská strana. Známý byly tiskem vydané texty stavovského spolku, nikoli však text březnového programu.

Přesto už i barokní historik František Beckovský v rukopise II. dílu své *Kroniky české*,⁹⁸ ve kterém v zásadě přejímá výše zmíněnou „královskou“ interpretaci a přepisuje podstatnou část z provládních *Akt*, nalézáme krátkou zmínku o existenci obsáhlejšího stavovského březnového programu, který autor komentuje (v rozporu s vyzněním celé kapitoly o stavovském odboji roku 1547)⁹⁹ v zásadě kladně. Z kontextu není jasné, jakou verzi textu měl Beckovský k dispozici; autor však uvádí, že stavovský program měl 50 artikulů, zatímco text, který zaznamenal Sixt z Ottersdorfu, je jasně a přehledně členěn na 57 artikulů. Všechny starší historické práce ale logicky přejímají oficiální interpretaci „vítězů“ onoho konfliktu.

Jinou verzi průběhu a programové náplně stavovského odboje roku 1547 přinesl až roku 1872 Karel Tieftrunk, který detailně pracoval s tehdy ještě jen rukopisnou verzí díla Sixta z Ottersdorfu.¹⁰⁰ Z něj také též autor do své knihy zařadil jako ediční přílohu do té doby historikům bližší neznámý text programu stavovského odboje z března 1547, který (díky dobré znalosti kontextu celého průběhu odboje) Karel Tieftrunk správně označil za hlavní programový dokument stavovského spolku, ke kterému se od jeho vzniku (kolem 22. března 1547) do ukončení dubnové fáze zemského sněmu (25. dubna 1547)

geliebten Vatterlandt Teutscher Nation zu gut, mit grossem Fleiß, ordentlich zusammen bracht, An vielen Orten bewährt, erklärt, vnd an Tag gegeben, díl I–II, Frankfurt am Main 1617–1618.

98 Antonín REZEK (ed.), *Jan Beckovský – Poselkyně starých příběhův českých*, Díl druhý (od roku 1526–1715), Svazek první (L. 1526–1607), Praha 1879, s. 125–175: „Kapitola třetí: Zlý začátek i zlé skončení škodlivého v Čechách pozdvižení proti Ferdinandovi I., řádně volenému i korunovanému králi českému“.

99 Text březnového programu Beckovský jinak bližší nehodnotí, jen obecně zmiňuje jeho přijetí (tamtéž, s. 148), k čemuž editor A. Rezek doplnil odkaz na Tieftrunkovu edici z roku 1872. Hodnocení odboje je zde logicky veskrze negativní; Beckovský dokonce tvrdí, že Pražané přistoupili ke Šmalkaldskému spolku a „vtáhli“ do něj i všechna města, které se přihlásila k únorovému memorandu: „... král Ferdinand obeslal před sebe na hrad pražský k přísnému hrdelnímu soudu všechna ta města království českého, která na pobídnutí Pražanův v též šmalkaldské spuntování se vpustili a do listu od týchž Pražanův po království poslaného sebe pojíti dali...“ (s. 172).

100 K. TIEFTRUNK, *Odpor stavův českých*, s. 117–125.

přihlašovali signatáři „Přátelského snešení“. Jejich jmenný seznam (ve stavu k 25. dubnu 1547) však pro své dílo nepoužil ani jej nezařadil do edice, stejně jako všichni následující editoři Sixtova díla.

Základní interpretaci Karla Tiefertunka, týkající se březnového stavovského programu, převzali i další čeští historici, zabývající se na základě vlastních pramenných výzkumů dějinami stavovského odboje roku 1547. Prvním z nich byl Antonín Rezek,¹⁰¹ který (po vydání II. svazku edice *Sněmy české*, do které byl text březnového programu také zařazen) výslovně uvádí: „...Ale Čechové porážku Mühlberskou částečně zavinili sami. Když sešli se k sněmu, na němž usnesli se podporovati spolek šmalkaldský, mluvilo se mnohými a krásnými slovy, a tak zvané „přátelské snešení“ [Rukopis Sixta z Ottersdorfa fol. 197. a násl.; *Sněmy české díl II. str. 150; Tiefertunkův Odpor str. 364*], jež nese 1 660 podpisův šlechty české, jest jednou z nejzajímavějších listin oné doby...“.¹⁰²

Výše zmíněnou Tiefertunkovu interpretaci akceptoval Václav Vladivoj Tomek ve svých dějinách Prahy: „...Zvolili k tomu výbor skládající se z více než sta osob, který přikročil ku práci hned nazejtří v sobotu dne 19. března a pokračoval v ní v neděli celý den na radnici staroměstské, ani prý nejedouce a nepijíce, i ještě v pondělí, kdež pak v plné opět schůzi v koleji Karlově jsou artikule čteny a schváleny. První z artikulů těchto, jichž bylo padesát sedm a které stavové nazývali přátelským snešením mezi sebou, vztahoval se k náboženství...“.¹⁰³

Práce Tiefertunkovy, Rezkovy a Tomkovy z druhé poloviny 19. století byly na řadu desetiletí posledním významným pramenným přínosem pro dějiny českého stavovského odboje. Nové interpretace tohoto významného období českých dějin přinesl pak až ve druhé polovině 20. století především Josef Janáček. Ve své rané práci, kterou byla komentovaná edice závěrečné části rukopisu Sixta z Ottersdorfu, se Josef Janáček otázce stavovského programu podrobněji nevěnoval,¹⁰⁴ neboť pozornost zde byla zaměřena až na období panovnických sankcí vůči královským městům. V hlavní syntetické práci k dějinám stavovského odboje však hodnotí význam březnového „Přátelského snešení“ jednoznačně: „... stavovská komise z formálního hlediska připravovala dokument, který měl sloužit jako podklad pro další jednání s panovníkem: místo sněmovního usnesení vznikl stavovský program, k němuž se hlásili všichni členové odbojného spolku [...]. Dokument z 22. března se tak stal nejen závazným programem pro členy stavovského spolku, ale také účinným agitačním prostředkem, působícím na většinu stavů...“.¹⁰⁵

101 A. REZEK, *Statky zkonfiskované r. 1547*.

102 Antonín REZEK, *Generální sněmy české za Ferdinanda I. do r. 1547*, in: Šestá roční zpráva obecní Vyšší realní školy české v Karlíně za školní rok 1880, Karlín 1880, s. 1–18; citovaný text zde na s. 17.

103 V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy*, XI, s. 331.

104 J. JANÁČEK (ed.), *Sixt z Ottersdorfu – O pokoření*.

105 J. JANÁČEK, *České dějiny I/2*, s. 252–253.

Není sice pramenně prokazatelné, že s celým textem rozsáhlého stavovského opozičního programu, vzniklého kolem 22. března a dále postupně utvářeného až do 25. dubna 1547, bylo detailně seznámeno všech přibližně 1 750 signatářů „Přátelského snešení“.¹⁰⁶ Tradiční česká historiografie však už od poslední čtvrtiny 19. století odmítá „oficiální“ interpretaci z okolí Ferdinanda I., že podstatou stavovského spolku bylo únorové memorandum. Jeho přijetí bylo nepochybně významným diplomaticko-politickým aktem, který stál u zrodu organizovaného stavovského odboje. Skutečným obsahem „Přátelského snešení“ však byl stavovský program z března 1547; mimořádně cenný dokument k politickým dějinám střední Evropy 16. století, dobře dokumentující jednu z fází rozporuplného vzájemného prolínání systému stavovské monarchie s postupně zaváděnými principy absolutistického státu. Tuto interpretaci akceptuje i relevantní odborná literatura zahraniční.¹⁰⁷

Ediční příloha:

Dopis krále Ferdinanda českých stavům shromážděným v Praze, Bor u Tachova, neděle 3. dubna 1547 (Národní archiv Praha, fond Registra, kniha č. 41, fol. 3–4)

Nejvyšším ouředníkom, soudcím zemským a radám Krá[lovství] českého nyní na Hradě pražském ten úterý po neděli květné [5. 4. 1547] shromážděným

Uro[rození], sta[teční], slo[vutní], věrní naši milí. Nepochybujem, že jste se na milostivě obeslání naše k tomuto outerýmu nyní příštím na Hrad pražský sjeli, což od vás milostivě přijímati a při tom vám příčiny, pro kterůž jsme vás obeslali, oznamovati ráčíme.

Jakož o tom dobré vědomosti máte, že jsme sněm obecní všem stavům Království českého k pondělímu po neděli provodní nejprve příští na Hrad pražský položití ráčili. Pak co jest se pod tím zběhlo, to vás také tejna není, totiž že sou při nyní jminulém Středoposti některé osoby z stavův Království českého v znamenitém počtu sjezd v Praze měly, na kterémžto sjezdu drahně artikulův, které by při sněmu nyní příštím jednati chtěly, sepsaly, závazky a spuntování mezi sebou vzdělaly, nejedny spisy a traktáty tištěné vuobec vydaly a k tomu veřejnú hotovost nařídily a nadto i zemi někteří vyzdvihují a krajóm se (příčinu toho

106 P. VOREL, „Přátelské snešení stavů českých“, s. 83; odtud Z. VYBÍRAL, *Politická komunikace*, s. 138–140.

107 Thomas WINKELBAUER, *Österreichische Geschichte 1522–1699, Ständefreiheit und Fürstenmacht (Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter)*, Teil 1, Wien 2003, s. 83.

kladúc, že se pro to děje, poněvadž lid válečný cizí v tomto království byl) do pole strhovati poroučejí etc., což jsou na nás prve slušně jako na krále a pána svého vznésti mohly, ale ničehož se toho od nich nestalo. A tak věděti ani rozuměti nemůžeme, proti nám-li neb proti komu jinému se puntují a kraje vyzdvihují, ač se nenadějem, aby se to proti nám dáti mělo, poněvadž jsme žádnému k tomu příčiny nedali, žádnému neublížili, ani na žádného mocí nesáhli. A k tomu ani proti vejsadám a svobodám království tohoto našeho žádného neutiskáme, proti těm jsme se nepřechinili, ani ještě toho oumyslu býti ráčíme, než jednoho každého z obyvatelův při svobodách a nadání jich milostivě zůstaviti míníme. I to, aby se žádnému v témž království škod a vpádův od nepřátel nedálo, opatrovati ráčíme. Neb jakú jsme odpověď těm osobám v Praze od nich zřízeným na psaní jich dali i také dvoje listy odevřené po krajích rozeslati a jich, aby země nevyzdvihovali etc. žádati i napomínati ráčili, tomu všemu z příležitých vejpisův vyrozumíte. Ale proto to u nich malou platnost nese, neb předse někteří krajové, jakž sme spraveni, do pole táhnú, ježto vědomá jest, že země žádnému vyzdvihovati nenáleží, než nám jakožto králi a pánu jich a kdybychom sami v zemi nebyli, nejvyššímu purkrabímu pražskému. A tak vždy, jakž vejš dotčeno, toho se domyslití ani tomu vyrozuměti nemůžeme, pod takovým jich přikrytým puntováním a země pozdvihováním proti nám-li se se to a neb proti komu jinému děje. Ale vždy do nich té naděje jsme, že by se to proti nám a na ublížení naše (jestli že na přísahy a povinnosti i vysoké závazky své, kterýmiž jsou nám zavázáni, pamatovati budou) díti, působiti a jednati nemělo. Ale poněvadž nevíme, co se pod tím na těžkost a důstojenství našemu beze vší příčiny od nás dané obmejšlí a působí, protož vás milostivě žádáme i poroučíme, abyste se vší pilností na těch [ve]^{a)} na^{b)} všech artikulích, což jest tak od nich sepsáno i vuobec tištěno vydáno, poseděli, je mezi sebou zdravě a bedlivě povážili a rozjímali, což bychom na témž příštím sněmu stavům předložiti a neb jaké jednání před se vzíti. A pakli by vždy předse na svém a artikulích od nich sepsaných státi chtěli, jakú bychom jim zase proti tomu [za]^{a)} odpověď dáti a co bychom dále činiti měli. A na čem se koli snesete a mezi sebou uvážíte a zavřete, toho nám všeho (dadúc popořadě sepsati) odeslati neobmeškejte, neb kdybychom se teprův k sněmu na těch artikulích s vámi seděti, je rozvažovati a v radě spolu s vámi rozjímati měli, obá[vá]^{b)} me se, že by nám čas nepostačil. I z té příčiny v tom ve všem před sněmem od vás rady a zdání vašeho, jakž svrchu oznámeno, žádati ráčíme.

A poněvadž sou také v těch tištěných traktátech svých mezi jiným toho doložili, jestliže by kdo z těch, kteří až posavád v takových jich nových závazcích mezi nimi nejsú, do veliké noci k nim nepřistoupil a listu přiznávacího nedal, tehdy aby potom žádný více k takovému jich snešení přistoupiti nemohl etc. Protož vás milostivě žádáme, že vy k nim do takové jich společnosti se dávati nebudete, ani se v to namlouvati a tím strašiti nedáte, nýbrž před se podle nás, krále, pána svého, jakž věr[ným] poddaným náleží (a my o vás nic pochybovati neráčíme), svobodně, upřímně, věrně a stále stanete a setrváte, a nám to hned

jeden každy z vás psaním svým obzvláštním, čeho bychom se tak v tom k vám nadíti a nač se při vás ubezpečiti mohli a věděli, oznámíte. A k tomu, pokudž nejvyš rozuměti budete, přátely vaše (kteří ještě v jich snešení se nedali, od toho, aby se v to nedávali, i ty, kteříž se v to z přátel vašich z nevědomí již dali, aby se od nich zase oddělili) od toho skutečně pov-edete a jim, aby podle nás, krále, pána svého, stáli a se svozovali ani [s nimi]^{b)} v jaké do pole tažení namlouvati nedali, raditi budete, nýbrž aby i lid svůj, kterýž sou do pole a k vy-zdvižení krajův a země vypravili a neb vypraviti ještě miní, toho nečinili, než takový lid z pole navrátili a u pokoji všelijak až do našeho, dá-li Bůh, šťastného na Hrad pražský navrácení, byli. Pakli by vždy předse zhůru býti a kdo kraje neb zemi vyzdvihovati chtěl (ač tej naděje k vám jsme, že je od toho jak a pokud odvozovati dobře budete věděti), tehdy nám tolikéž v tom upřímnú radu a zdání vaše, co bychom dále (poněvadž nevíme, proti komu se to děje) s tím činiti měli, psaním vašim oznámili a my vám takovou povolnost, poddanost a věrnost, kteréž v tom od vás v skutku seznáme, vši milostí naší královskou spomínati i nahrazovati, králem a pánem vašim milostivým býti a nad vámi ruku naši královskou držeti ráčíme. A když se o tyto věci a potřeby svrchu psané v radě snesete a nám to odešlete, tehdy vám milostivě k tomu povolujeme, abyste do domů svých zase odjeti mohli, než k sněmu obecnímu od nás položenému všickni se konečně, jakž o vás nepochybujem, sjedte na den uloženy na Hradě pražském najíti dejte. Ale ty, nejvyšší purkrabě pražský a nejvyšší hofmistrě Království českého, předse na Hradě pražském až do sněmu obecního nikam neodjíždějíc, pro všelijaké případné věci setrvejte. Dán na Boru v neděli květnú léta etc. Xlvii [3. 4. 1547].

a) mřežováno

b) interlineární vsuvka

Zusammenfassung

Politische Kommunikation der böhmischen Ständeopposition im Jahre 1547 (Der regionale Aspekt und die Rolle des „Freundlichen Beschlusses“ im Ständewiderstand)

Das Thema der Arbeit ist die Problematik der Möglichkeiten und des Inhalts der politischen Kommunikation der böhmischen adeligen Gesellschaft in der Zeit des Ständewiderstände im Jahre 1547. Der Autor konzentriert sich auf einige technische Umstände und gelangt zum Schluss, dass die regionale Plattform der politischen Kommunikation, die der König Ferdinand durch Verbot der freien Veranstaltung von Kreisversammlungen (1528) zu unterdrücken versuchte, nach zwei Jahrzehnten noch nicht ganz gestört wurde. Die regionale Plattform der politischen Kommunikation wurde gleich am Anfang der organisierten Phase des Ständewiderstände im Februar 1547 schnell erneut und einzelne Kreise spielten in der Widerstandszeit ihre bedeutende Rolle. Die Erneuerung des Systems von regelmäßigen Kreisversammlungen war ein direkter Bestandteil des politischen Ständeprogramms vom März 1547, das auf die regionale Plattform ebenso weiter bedeutende Kompetenzen lieferte.

Am Anfang des Widerstände fand die regionale Plattform der Kommunikation in adeligen Kreisen in der Form der informellen Treffen in Residenzen von bedeutenden Magnaten statt. Diese wurden durch die Teilnahme an den damals üblichen gesellschaftlichen Veranstaltungen maskiert. Die Kommunikation zwischen der Prager Widerstandszentrale und einzelnen Regionen wurde mittels der Boten realisiert, die in die böhmischen Kreise Texte der Ständeerklärungen in der geschriebenen oder gedruckten Form ausführen. Am höchsten in der Hierarchie der Kommunikation standen die Verhandlungen der Versammlung, bei denen Beschlüsse mit breiterer

Wirkung (landesweit) angenommen werden. Der erste war das Memorandum von Februar (der sgn. Freundliche Beschluss), in dem die Vertreter von zehn böhmischen Kreisen, Prag und einigen weiteren königlichen Städten eine gemeinsame Ablehnung der Teilnahme an dem Zusammenrufen der Landesfertigkeit deklarierten, die der König in seiner Verordnung vom Februar 1547 ohne Zustimmung von der Landesversammlung zusammenrief. Die Signatare (die jedoch nicht konkret genannt werden) forderten gleichzeitig alle übrigen böhmischen Adeligen und Städte auf, dass sie ihrem Verein beitreten. Dieser Schritt hatte noch keinen wesentlichen Widerhall, da im Rahmen des Ständewiderstände noch keine gemeinsamen Organisationsstrukturen geschaffen wurden und das Memorandum vom Februar weder Termine noch eventuelle Sanktionen enthielt.

Zu dem Höhepunkt der diplomatischen Aktivität des Ständewiderstände kam es erst im März 1547, als bei der Verhandlung der Versammlung der ständische Oppositionsprogramm (der sgn. Freundliche Beschluss) abgestimmt wurde. Dieser sollte als Vorlage für die ordentliche Landesversammlung dienen, die von dem König auf die Märzhälfte 1547 zusammengerufen wurde. Unter dem Begriff „Freundlicher Beschluss“ wurden jedoch nicht nur konkrete Texte verstanden, zu denen sich die Signatare meldeten, sondern auch der ständische Verein als Ganzes.

Für die Programmklärung im März schuf der Ständeausschuss eine genaue Durchführungsverordnung, die den konkreten Termin festlegte, bis dem es möglich ist, sich in den Ständeverein (d. h. in den „Freundlichen Beschluss“) zu melden.

Diese wurde kreisweit in gedruckter Form verteilt, ebenso wie weitere Beschlüsse des Ständevereines über das Zusammenrufen der Landesfertigkeit und die nachfolgende Urgenz, die zur Beschleunigung der Widerstandsvorbereitung im Verlauf vom April 1547 aufforderte. Die wichtigste Phase der Gewinnung von Signataren verlief dann von der letzten Märzdekade bis zu der Landesversammlung; der größte Teil von der Gesamtzahl von etwa 1750 adeligen Signataren schloss sich dem Ständeverein erst kurz vor dem 25. April 1547 an.

Zum Abschluss der Studie erklärt der Autor die Unklarheiten, die im Zusammenhang mit dem Termin der „Freundliche Beschluss“ in der älteren Literatur auftauchen. Laut der offiziellen Interpretation, die der König Ferdinand I. selbst schon im Verlauf von April 1547 schuf, sollte man unter dem „Freundlichen Beschluss“ nur das Memorandum vom Februar verstehen, das sich vom königlichen Mobilisierungsmandat vom Januar 1547 abgrenzte (dieses Mandat hob der König selbst im Februar 1547 auf). Die Landesversammlung vom Mai lehnte noch die königliche Interpretation ab und bestand auf der weiteren Existenz des Ständevereines (d. h. des „Freundlichen Beschlusses“), bis die Ständefreiheiten rechtlich abgesichert wurden, gegen die sich der König verstieß (wie im Märzprogramm angegeben wurde). Der Herrscher wollte durch eine diplomatische List den Zerfall des Ständewiderstandsvereines erzielen, deshalb bot er Anfang Juni 1547 die Strafflosigkeit denjenigen Mitgliedern des Ständevereines an, die seine Interpretation akzeptieren und erklären, dass sie sich eigentlich nur zum Memorandum vom Februar meldeten und über weitere Aktivitäten des Stän-

deausschusses nichts wussten. Dieses gefällige Angebot des Herrschers akzeptierte die Mehrheit der adeligen Mitglieder des Ständevereines, der offiziell aufgehoben wurde. Der König bestrafte dann für die Teilnahme an dem Widerstand besonders hart die königlichen Städte sowie die adeligen Mitglieder der „Brüderlichen Einheit“; die meisten böhmischen Adeligen wurden jedoch für die Teilnahme an dem Widerstand nicht sanktioniert. Die Interpretation des Herrschers des Ständewiderstandsverlaufs und des Ständevereines sollte dann die Sammlung ausgewählter Schriftstücke aus der Zeit des Widerstands bestätigen, die „Akta všech těch věcí“ hieß und gedruckt schon im Jahre 1547 erschien (in deutscher Sprachversion 1548).

Eine andere Interpretation vom Verlauf des böhmischen Ständewiderstands zeichnete in seiner umfangreichen Handschrift der Altstädter Kanzler Sixt von Ottersdorf auf, der auch den Text des Ständeprogramms von März und die Namen von allen Signataren aufschrieb. Erst nach der Herausgabe des Programms in der modernen Edition im Jahre 1872 war es möglich, den Verlauf von Entstehung und Tätigkeit des ständischen Widerstandsvereines anders zu interpretieren, als es in der offiziellen Version des „Siegere“ König Ferdinand I. vom Jahre 1547 lautete. Diese neue Interpretation, nach der der Haupttext des ständischen Widerstandsvereines der für die zukünftige Landesversammlung vorbereitete „Freundliche Beschluss“ vom März war, zu dem sich die Mehrheit von Signataren erst im Verlauf vom März und April 1547 meldete, wird heutzutage sowie in der tschechischen als auch in der ausländischen Fachliteratur akzeptiert.

Obrazové přílohy:

Obr. 1.: Titulní list stavovského memoranda z 15. února 1547 (tisk Jana Hada).
Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv města Kutná hora, sign. C. 1021M
(foto autor)

Obr. 2: Titulní list třetí stavovské instrukce k mobilizační vyhlášce; 4. dubna 1547.

Národní knihovna v Praze, sign. 65 E 2021 (foto NKP)

